

Rod i znanost: primjeri prirodnih znanosti

Jozić, Doris

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:243225>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Doris Jozić

**ROD I ZNANOST: PRIMJERI PRIRODNIH
ZNANOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Doris Jozić

**ROD I ZNANOST: PRIMJERI PRIRODNIH
ZNANOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Anita Dremel

Zagreb, 2017.

Sažetak:

Osnovni ciljevi ovoga rada jesu istražiti prirodosnanstvene argumente, dokaze i tvrdnje glede roda i spola pitajući se determinira li spol rodno ponašanje pojedinaca. Rad sociološki pristupa tvrdnjama iz biologije te nastoji istražiti društvenu uvjetovanost načina na koji način prirodne znanosti tumače rodno ponašanje muškaraca i žena. Nadalje, u radu se problematizira stvaranje nove paradigme, oslanjajući se na Kuhnov koncept znanosti. Naime, rodna problematika tema je brojnih studija, a primjerice evolucijska psihologija i sociobiologija nastoje ponuditi dokaze u prilog tome da je ljudsko ponašanje nasljedno. Pitanje rodne problematike između ostalog zahtijeva analizu bioloških argumenata u smislu postojanja specifičnih bioloških karakteristika koje uvjetuju rodno razlikovanje muškaraca i žena.

Ključne riječi: spol, rod, feminizam, biologija, prirodne znanosti, sociobiologija, evolucijska psihologija, Kuhn, znanost

Summary:

The basic aims of this paper are to explore natural science arguments, evidences and claims regarding sex and gender with a question if sex determines individual's gender behavior. The paper sociologically approaches biological claims and tends to determine social conditionality of the way in which natural sciences explain gender behavior of men and women. Furthermore, the paper discusses the creation of new paradigm, relying on Kuhn's scientific concept. The gender issue is discussed in many studies and evolutionary psychology and sociobiology tend to present evidences in regard of inheritable human behavior. The question of gender, beyond others, needs analysis of biological argument concerning the existence of specific biological characteristics that condition gender differences between men and women.

Keywords: sex, gender, feminism, biology natural science, sociobiology, evolutionary psychology, Kuhn, science

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. ŠTO SU PRIRODNE ZNANOSTI I MOŽEMO LI UOPĆE U PRIRODNIM ZNANOSTIMA GOVORITI O RODU?	8
3. POIMANJE RODA	12
3.1. Feminizam i rod.....	16
3.2. Sociolozi i sociologinje o rodu i feminizmu	19
4. KUHN, ZNANOST I EVOLUCIJA.....	23
4.1. Evolucijska psihologija i sociobiologija: mit ili znanost?	30
4.2. Primjeri spolnih i/ili rodni razlika muškaraca i žena	36
4.3. Imaju li muškarci i žene različite verbalne sposobnosti utemeljene na genetskom nasljeđu?	40
5. BIOLOGIJSKO RAZLIKOVANJE „MUŠKOG“ I „ŽENSKOG“	43
6. ROD I ZNANOST KAO NOVA PARADIGMA	48
7. ZAKLJUČAK	51
8. LITERATURA.....	54

1. UVOD

Pojam roda unio je brojne kontroverze u sociologiju, posebice kada je riječ o razlikovanju obilježja koja čine opreku između maskuliniteta i feminiteta. Biološko razlikovanje muškarca i žena postaje temeljem razlikovanja kulturnih odrednica slijedom spomenutih dualnosti, a brojni feministički autori i autorice upozoravaju da biološka komponenta ne povlači za sobom i onu društvenu, odnosno kulturnu. Drugim riječima, žena se ne mora ponašati na „ženski“ način, jednako kao što se ni muškarac ne mora na „muški“. S druge strane, postavlja se pitanje što prirodne znanosti imaju za reći o društvenim fenomenima. Naime, prirodne znanosti često se smatraju objektivnijima u odnosu na društvene te je, upravo iz spomenutog razloga, još veći izazov proučavanja društvenih fenomena za koje se smatra da su prirodni. Prirodnoznanstveni dokazi za tezu da rodno ponašanje proistječe iz spola, mnogobrojni su, kao i razlike koje čine rodno ponašanje vidljivijim. Naime, kada je o razlikama u rodnom ponašanju riječ, bitno je spomenuti one po pitanju izbora partnera, ljubomore, kognitivnih sposobnosti, ali i verbalnih predispozicija o kojima će biti riječ kroz nastavak rada.

Kada su rod i spol u pitanju, važno je iznijeti njihove glavne definicije i odrednice. Naime, spol je biološki dan, dok je rod kulturalno konstruiran. Ono što čini rodno razlikovanje glavnom temom današnjih rasprava, dolazi od samoga odgoja jedinke, kulturnog konteksta i biologije zajedno, ali i načina na koji se oni tretiraju. Isticanjem diferenciranih odnosa između muškoga i ženskoga, dualnosti postaju vidljivije, a diskriminatorna svijest postaje dominantna točka gledišta; barem kada je u pitanju položaj žena. Tome je tako jer su dualnosti koje se javljaju po pitanju muškaraca i žena hijerarhijski vrednovane pri čemu je žena stavljena u inferioran položaj te joj se pripisuje epitet „Druga“. Međutim, ima li za takvo što i opravdanih razloga? Kako se i sama Simone de Beauvoir (1949./2006: 15) pita:

Zašto žene ne osporavaju mušku suverenost? Nijedan se subjekt ne postavlja otprve i spontano kao neesencijalan. Nije Drugo to koje, definirajući se kao Drugo, definira Jednog: za Drugoga ga je postavio Jedan postavljajući se kao Jedan.

Dakle, nije žena ta koja je samu sebe stavila u spomenutu kategoriju već je društvo i utjecaj patrijarhata učinilo tu, po mnogima, nepravednu razliku.

Tema je ovoga rada *Rod i znanost: primjeri prirodnih znanosti*, a cilj mu je sociološki istražiti prirodnoznanstvene argumente, dokaze i tvrdnje po pitanju roda i spola, u smislu determinira li spol rodno ponašanje pojedinca. Naime, upravo kroz biologiju, odnosno evolucijsku psihologiju i sociobiologiju u radu će biti prikazan niz argumenata koji se odnose na pitanje roda i spola. Nadalje, u radu će biti iznesene i glavne odrednice feminizma i rodne problematike te će se nastojati pokazati na koji način evolucijska psihologija pojedina ponašanja karakterizira kao „muška“ i „ženska“. Također, u radu će nastojati iznijeti glavne odrednice sociobiologije i evolucijske psihologije te njihove možebitne prigovore, kao i primjere rodnog razlikovanja muškaraca i žena. Nadalje, imajući u vidu Kuhnovo poimanje znanosti, u radu će biti prikazane njegove glavne odrednice te će se preispitati mogućnost primjene Kuhnovog modela i na rodnu problematiku.

Rad je podijeljen u šest glavnih cjelina. Prva se tiče prirodnih znanosti gdje se postavlja pitanje što su uopće prirodne znanosti te možemo li, oslanjajući se na njih, istraživati društvene fenomene? Nadalje, druga cjelina bavi se pitanjem feminizma i roda. Osim prikaza glavnih ideja feminizma i rodne problematike, u radu će biti iznesena i mišljenja sociologa i sociologinja o spomenutom pitanju. Treća cjelina rada fokus stavlja na odrednice znanosti, evolucijske psihologije i sociobiologije. Ovdje se nalaze i tumačenja rodних razlika između muškarca i žena kroz brojne primjere. Četvrta cjelina bavi se pitanjem obilježja muškaraca i žena, odnosno pokušava se u njoj odgovoriti na pitanje odnosi li se evolucija jednako na muškarce i žene. Posljednja cjelina nastoji dati argumente za moguću integraciju sociobiologije, odnosno evolucijske psihologije i feminizma.

U radu će biti iznesena Kuhnova koncepcija znanosti, Darwinova teorija evolucije te njezin utjecaj na evolucijsku psihologiju i sociobiologiju. S obzirom na tezu da je znanost pod muškom dominacijom, odnosno da je androcentrična, a rad je pisan iz ženske perspektive, isti se susreće s epistemološkim te metodološkim izazovima. Unatoč problemu i izazovu pronalaska navlastitog glasa, u radu će se dati uvid u rodnu problematiku te iznijeti način na koji znanost, poglavito biologija, odgovara na pitanje rodnih nejednakosti. Cilj je rada preispitati prirodnoznanstvene argumente o rodu i spolu i iznijeti dokaze da je rod kulturalno konstruiran, a ne biološki determiniran. Nadalje, cilj je rada pokazati da obilježja maskuliniteta i feminiteta nisu univerzalna, već proistječu iz društvenih okolnosti i kulture u kojoj su određena kao dominantna. Zaključno, u radu će biti izneseni i primjeri prirodnih znanosti koji doprinose stvaranju rodnih nejednakosti te

ženu stavljaju na marginu društva, pokazujući da je ona drugotna u odnosu na muškarca te da je on onaj razumni dio, dok njoj pripada osjećajnost kao temeljno svojstvo bivanja.

2. ŠTO SU PRIRODNE ZNANOSTI I MOŽEMO LI UOPĆE U PRIRODNIM ZNANOSTIMA GOVORITI O RODU?

Filozofski rječnik (Kutleša, ur., 2012: 940-941) prirodne znanosti definira kao

znanstvene discipline koje proučavaju prirodne pojave. U prirodnim znanostima, za razliku od društvenih, znanstvenici nastoje oblikovati (ili otkriti) zakone prirode, koji upravljaju izučavanim pojavama.

Dakle, ono što je vidljivo iz navedenog citata jest težnja prirodnih znanosti za otkrićima zakona prirode. Slijedom toga, možemo se zapitati, mogu li prirodne znanosti objasniti društvene fenomene? Nadalje, kada govorimo o znanosti, važno je znati razlikovati znanost od ideologije. Rade Kalanj u članku „Sociologija i ideologija“ (2009: 238) iznosi sljedeće:

Znanost, na objektivnan način i bez predpojmova, promatra i istražuje prirodnu i društveno-povijesnu stvarnost te na osnovi svojih nalaza formulira objašnjenja, zaključke, teoreme, pravilnosti, nužne ili tendencijske zakonitosti, koji tvore spoznaju te stvarnosti i spoznajno razumijevanje odnosa među njezinim fenomenima. Ono što je razlikuje od svakog drugog pa, prema tome, i od ideološkog diskursa jest njezin stil impersonalnih iskaza. Sve znanstvene spoznaje podliježu strogoj provjeri koja potvrđuje ili opovrgava njihovu točnost i održivost. Bez te provjere znanost se uopće ne bi mogla razvijati i dokazivati svoju kumulativnu progresiju.

Važno je imati na umu da bi znanost trebala podlijeći objektivnom načinu istraživanja zbilje. Imajući u vidu spomenuto Kalanjevo razgraničenje znanosti i ideologije, možemo se zapitati mogu li uopće prirodne znanosti, primjerice biologija, govoriti o društvenim fenomenima, primjerice o rodu? Drugim riječima, kako promatrati odnos prirodnih znanosti, odnosno biologije, po pitanju roda i spola kada je ista androcentrična? Društvo često prirodne znanosti smatra superiornijima od društvenih ili humanističkih te njihove zaključke uzima kao jedine relevantne u proučavanju pojava u svijetu. Razlog tomu može biti težnja ka „opipljivim rezultatima“, odnosno njihova egzaktnost. Marko Kardum u članku „Marksizam kao negacija socijalnog darvinizma“ ukazuje na problem prilikom takvog percipiranja prirodnih znanosti. Naime, Kardum (2010: 38-39) piše:

Tako je ideologija premještena u područje izvan prirodnih znanosti i, manhajmovski rečeno, od vrijednosno neutralnog pojma ideologije učinjen je pomak prema pojmu

koji se negativno vrednuje, ali samo kada se pokazuje. Dakako, pokazuje se samo izvan prirodnih znanosti, a upravo takvo izbjegavanje je pokazatelj kako pomak ka vrijednosnom sudu ideologije može pokazati samu ideološku poziciju prirodnih znanosti.

S obzirom na činjenicu da se ovaj rad bavi pitanjem prirodnih znanosti, poglavito biologije, odnosno evolucijske psihologije i shvaćanjem spola i roda, možemo se upitati sljedeće. Ako biologija jest prirodna znanost, a iz gore navedenog citata vidljivo je da su potonje ideološki „obojene“, znači li to da je i sama biologija ideološki određena? Iako postoje brojni prigovori iznesenoj tezi, u ovome radu fokusirat ću se na činjenicu da su prirodne znanosti androcentrične te ću pokušati iz ženske perspektive analizirati postoje li prirodoznanstveni dokazi da je rod biološki uvjetovan. Upravo iz razloga što su prirodne znanosti često smatrane ideološko neutralnim i najobjektivnijim izvorom tumačenja pojava u svijetu, pokušat ću ukazati na prepreke s kojima se biologija suočava kada iznosi argumente po pitanju roda i spola. Kako je prisutnost dualnosti poput muškarac-žena, razum-osjećaji, materija-forma, vidljiva u svakoj pori društva, Evelyn Fox Keller (1985) se pita što točno znači kada određeno iskustvo nazovemo muškim ili ženskim? Nadalje, autorica iznosi dva moguća razloga za postojanjem spomenutih dualnosti. Prvo, znanost je proizvedena od strane određenog podskupa ljudske rase i to, gotovo u svim segmentima, čine bijeli muškarci, srednje klase Također, važno je imati u vidu i činjenicu, kako i sama Keller (1985) navodi da se znanost razvila pod utjecajem određenog ideala muževnosti. Drugo, znanost nije niti čisti kognitivni pothvat niti je ona bezlična. Keller naglašava (1985: 7): „znanost je duboko osobna i društvena aktivnost.“ Sue Rosser (2002), parafrazirajući Keller, upozorava kako isključujući žene kao subjekte određene teme te se fokusirajući samo na probleme od primarnog interesa i primarne važnosti za muškarce, upotrebljavanjem neispravnih eksperimentalnih projekata ili analiziranjem podataka koji su proizašli iz jezika ili ideja okovanih patrijarhalnim parametrima, znanstvenici stvaraju pristranost ili nedostatke u njihovim eksperimentalnim rezultatima u nekoliko različitih aspekata, odnosno, područja biologije. Anja Gvozdanović (2008) naglašava kako je znanost patrijarhalna, a takav zaključak vidljiv je u praksi onih koji su nosioci dominantnog znanja. Nadalje, Gvozdanović (2008) napominje kako feministkinje naglasak stavljaju na činjenicu da se žene marginalizira te one nisu ravnopravno uključene u istraživanja, što znači da im se negira autoritet. Osim toga, naglašava kako razlike između maskulinog i femininog iskustva nisu proizvod bioloških karakteristika već su one društveno konstruirane. Upravo ovu tezu

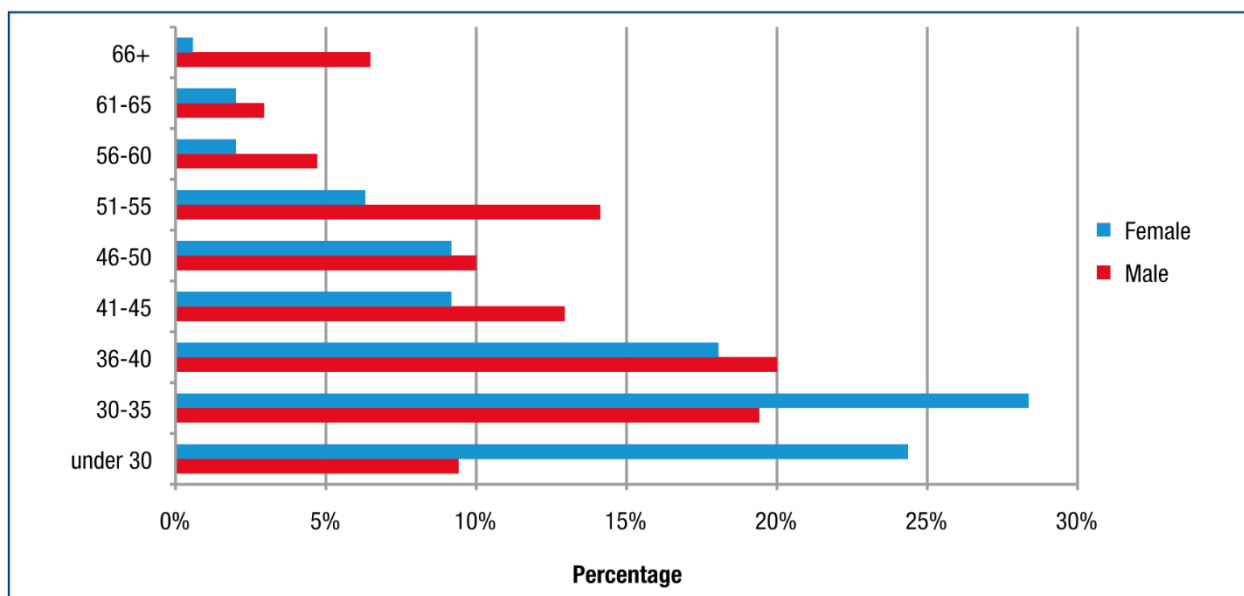
Gvozdanović iznosi kao vrlo bitnu jer su kroz povijest, a i danas prirodne znanosti temeljene na patrijarhalnim konceptima težile rekonstruirati ženin društvenu marginalizaciju, odnosno nevidljivost, tako što bi ju prikazali kao biološki inferiornu muškarcu. Slijedom toga, Gvozdanović zaključuje (2008: 35): „Nevidljivost znanstvenica tipična je za sva kapitalistička zapadnoevropska društva iz čega proizlazi dominantno rodno, maskulinistički određeno znanje”. Osim toga, dominantne maskulinističke ideologije, odnosno njihova superiornost, stavlja u nepovoljan položaj ženin kognitivni stil, a i spomenute ideologije „naglašavaju teorije o ženama kao inferiornim, devijantnim, ili pak kao služiteljicama muškarčevih interesa“ (Gvozdanović, 2008: 35). Dakle, žene su pasivne promatračice znanstvene zbilje, a ne aktivne sudionice u smišljanju i realiziranju znanstvenih istraživanja.

Nadalje, Jelka Vince Pallua u članku „Androcentričnost obrazovanja i znanosti“ napominje kako su dihotomiju između javnog i privatnog života uspostavili povjesničari. Vince Pallua (2011: 154) iznosi i raščlambu pojma „materijalizam“, kao i jezično razlikovanje riječi „žena“ i „muškarac“:

Konačno, u korijenu pojma “materijalizam” jest materija kao opreka duhu (usp. lat. mater), a karakterističnu dihotomiju možemo pronaći u korijenu riječi žena s obilježjem fizičkog akta rađanja, dok je u korijenu riječi muškarac “mens” (misao, duh...). Zasiurno se i zato ne-muško, ne-javno područje djelovanja žene smatralo za povijesno bilježenje nevažnim, predvidivim i zadanim, stoga nezanimljivim, pa je u svojoj “običnosti” ostalo izvan povijesnih prikaza – nevidljivo pa “nepostojeće”.

Iz svega navedenog, vidljivo je da su žene kroz čitavu povijest zauzimale podređeno mjesto u odnosu na muškarce te da su oni bili aktivni stvaraoci društvene zbilje. S obzirom na činjenicu da je u ovom radu najviše zastupljena biologija te njezino viđenje roda i spola, pogledajmo je li spomenuta znanost pod muškom dominacijom.

Slika 1. Dobni profil prema spolu, biološke znanosti

Izvor: <http://www.lhmartininstitute.edu.au/documents/publications/wmn-in-sci-rsrch-rprt-web-070915.pdf> (preuzeto: 30.06.2017.)

Ono što je vidljivo iz slike 1. jest to da je prisutnost starijih muškaraca u biološkim znanostima viša u odnosu na žene. Dakle, možemo zaključiti da su žene tek nedavno počele participirati u znanosti te krenule zauzimati „svoje“ mjesto u androcentričnom znanstvenom diskursu. Androcentričnost prirodnih znanosti razlog je zašto bismo trebali više istraživati spomenuto područje unatoč epistemološkim, metodološkim i empirijskim izazovima. Da bismo vidjeli na koji način biologija zahvaća pitanje spola i roda, potrebno je iznijeti odrednice samoga roda i postulirati glavne ideje kada sam rod u pitanju.

3. POIMANJE RODA

Pitanje roda neminovno za sobom povlači i pitanje spola te bez analize potonjega, ne možemo odrediti točnu definiciju. Prema rječniku sociologije objašnjenje roda shvaćeno je na sljedeći način: „Ako je spol osobe biološki determiniran, rod je kulturni i društveni konstrukt. Ukoliko postoje dva spola i dva roda (muški i ženski)“ (Abercrombie, Hill i Turner, 2008: 318). Uzmemo li ovu definiciju kao temelj razlikovanja spola i roda, svakako se možemo zapitati je li, ako jest, i na koji način rod povezan s biologijom ili je biološki determiniran. Prije analize spomenutog pitanja, postulirat ćemo odrednice samoga roda. Judith Butler u svojoj knjizi „Nevolje s rodom“ ističe kako je isti kulturalno konstruiran, odnosno: „rod nije ni posljedica spola ni tako naizgled čvrst kao spol. Ako su rodovi kulturalna značenja što ih pretpostavlja spolno tijelo, tada se ne može reći da rod proistječe iz spola“ (2000: 21). Nadalje, Butler (2000) se pita možemo li govoriti o „danom“ spolu ili rodu, a da se nismo zapitali kojim su točno sredstvima spol i/ili rod dani, odnosno, što je uopće spol.

Kada je riječ o spolu, Butler (2000) postavlja pitanje, je li on prirodan, anatomski, hormonski ili kromosomski; ima li on svoju povijest? Uzmemo li istinitom tvrdnju da je rod konstruiran, javlja se iduće pitanje: kako i gdje se to dogodilo, odnosno, kako se Butler pita, vodi li svojevrсна konstrukcija roda do društvenog determinizma? Simone de Beauvoir u poznatome djelu „Drugi spol“ iznosi svoju poznatu rečenicu „ženom se ne rađa, ženom se postaje“ (Beauvoir, 2016: 287), što ukazuje na činjenicu da je rod konstruiran, a ne apriorno dan. Teza koju Beauvoir iznosi ukazuje na postojanje određenog aktera; *cogita*. Descartesova izreka „*Cogito ergo sum*“ ili u prijevodu „Mislim, dakle jesam“, može poslužiti kao objašnjenje spomenute teze. Naime, uzmemo li u obzir da je čovjek misaono biće te da jedino može percipirati kroz mišljenje, vidljivo je da, kako i Simone de Beauvoir ističe, konstrukcija roda ne proistječe iz spola već iz samoga mislećega aktera. Dakle, onaj tko „postaje ženom“ ne mora nužno biti žensko. Spomenutu tezu Beauvoir analizira na sljedeći način: „Ženka je žena, u mjeri u kojoj se takvom osjeća. Nije priroda ta koja definira ženu, nego ona samu sebe definira ponovno preuzimajući prirodu kroz afektivnost“ (Beauvoir, 2016: 57).

Hrvoja Heffer u članku „Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa“ objašnjava kako se rađamo spolno obilježeni, ali tijekom odrastanja i usvajanja različitih obrazaca, postajemo rodno aktualizirani. Drugim riječima, Heffer (2007:167) iznosi:

Razvidno je da se rađamo spolno obilježeni, a odrastanjem postajemo rodno osviješteni i biramo, slijedom osviještenosti, rod kojemu želimo pripadati, odnosno njegova obilježja. Tu osviještenost valja pojmiti uz dozu opreznosti: ona ne mora nužno izroniti na deklarativnu osobnu razinu nego može ostati na razini podsvjesnog.

Dakle, slijedom razvijanja *cogita*, odnosno mišljenja kao primarne karakteristike jedinke, razvija se i pojam o rodu, odnosno rodna osviještenost. Analiziramo li prijemore oko toga je li, a ako i jest, u kojoj je mjeri, rod spolno determiniran, možemo uputiti sljedeći prigovor. Ukoliko je rod spolno determiniran, utoliko se osoba izjašnjava muškarcem ili ženom na temelju spola. Međutim, uzmemo li u obzir tezu da se ženom postaje, odnosno da je nužna prisutnost *cogita* te prihvatimo postojanje slobode volje, vidjet ćemo da rod nije spolno determiniran. Argumenti u prilog postojanja slobode volje su mnogobrojni, ali ovdje će biti iznesen jedan od njih. Za početak, sloboda volje je (Kutleša, 2012: 1061):

Obilježje volje kada nismo ni pod kakvom vanjskom ni unutarnjom prisilom: „A-ov postupak x bio je slobodan ako i samo ako je A mogao učiniti drugačije; naša je volja slobodna kada smo u stanju birati na osnovi koje ćemo od naših želja djelovati.

Nasuprot slobodi volje nalazi se determinizam; stajalište koje podrazumijeva da su sve naše radnje već unaprijed određene. Davor Pećnjak u svojem članku „Sloboda volje: katolički nauk i neuzročna teorija“ govori kako ljudi imaju intuiciju misliti slobodno, odnosno promijeniti svoje mišljenje i svoje odluke slijedom određenih okolnosti (Pećnjak, 2016). Upravo spomenuta teza govori u prilog slobodi volje. Prihvaćajući tezu o slobodi volje kao istinitu, možemo pitanje roda i spola predstaviti u obliku logičkog silogizma koji slijedi u primjeru:

1. Svi ljudi imaju slobodu volje.
 2. Sloboda volje ukazuje da rod nije spolno determiniran.
- Dakle, rod nije spolno determiniran.

Izvedeni silogizam može nam poslužiti kao prigovor spolnoj determinaciji te daljnjoj analizi rodne problematike. Odnosno, ukoliko postoji sloboda volje, utoliko rod ne može biti spolno

determiniran. Ono što se ovdje želi reći jest to da ljudi mogu, slijedom društvenih okolnosti, kulture, učenja ili osobnog napretka, promijeniti i vlastitu rodnu identifikaciju te sami odrediti kojemu rodu žele pripadati. Nadalje, Descartesovo dualističko viđenje možemo prenijeti i na Beauvoirino shvaćanje žene kao Drugoga. Dualizam, kojega Descartes postulira, podrazumijeva razlikovanje duše i tijela, odnosno misleće i tjelesne supstancije. Promotivši dualizam, možemo se zapitati počiva li opreka muško-žensko upravo na istim temeljima? Odnosno, je li muškarac onaj „misleći“, racionalniji dio, a žena samo tjelesni, konstruirani objekt vođen emocijama? Poznato je da su žene bile one potlačene, pasivne promatračice, a ako je tako da ženi pripada samo tjelesni dio, znači li to da opreka postoji i danas? Određenje žene kao one Druge kritizira i sama Simone de Beauvoir koja ističe kako je muškarac shvaćen ako apsolutan, a žena kao nedovršena.

Onoliko koliko je žena smatrana apsolutnim Drugim, to jest kakva god bila njezina magija, kao neesencijalno, jednako ju je toliko nemoguće promatrati kao drugi subjekt.

Žene dakle nikada nisu činile odvojenu skupinu koja bi se postavila za sebe pred muškim grupiranjem (Beauvoir, 1949./2016.: 87 - 88).

Citat Simone de Beauvoir ukazuje na činjenicu da je svijet oduvijek pripadao muškome rodu te da se žena uvijek trebala boriti za samu sebe; za izlazak iz svijeta „drugosti“ i ulazak u svijet jednakosti. Da bismo razumjeli teze da je žena Drugo i sami odnos muškarca i žene, trebamo se vratiti korijenima.

Darwin u svojem djelu „Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu“ ističe kako se moralne sposobnosti izrazito cijene te je ljudska populacija doživjela ekspanziju moralnih vrijednosti, ali temelj moralnih osjećaja stečen je prirodnim odabirom (Darwin, 1871/2007). Ako uzmemo u obzir Darwinovu tvrdnju da je moral najviša ljudska sposobnost, možemo se zapitati razlikuje li to žene i muškarce, odnosno vezuje li se moral uz racionalno, emocionalno ili ipak oboje? U knjizi „Ka adekvatnoj moralnoj teoriji, normativna etika Richarda M. Hera“ Aleksandra Dobrijevića, nailazimo na sljedeću tvrdnju: „Projektom zasnivanja logike morala trebalo bi da se ukaže na to da je racionalnost inherentan normativni zahtjev moralnoga mišljenja“ (Dobrijević, 2006: 16). Uzmemo li navedenu tvrdnju kao istinitu, a ženino obilježje poistovjetimo samo s emocijama, nailazimo na pitanje: postoji li odvojen moralni skup za žene te je li uistinu tako da se *ratio* veže nužno za muškarce? Isključimo li na trenutak biološki razlike muškarca i žene, možemo se

zapatiti koje su to ostale odrednice koje čine tu, po mnogima, nepremostivu razliku? Darwin u „Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu“ piše (Darwin, 1871/2007: 212):

Muškarac je odvažniji, borbeniji i energičniji od žene, a njegov je duh inventivniji. Općenito se smatra da je u žene, jače nego u muškarca, izražena moć intuicije, brzog opažanja i, možda, oponašanja, ali barem neke od tih sposobnosti karakteristične su za niže rase, dakle za prošlo i niže stanje civilizacije. Glavna razlika u intelektualnim moćima među spolovima pokazuje se tako što muškarac postiže viši stupanj nego što ga može doseći žena u svemu čega se prihvati, bilo da se traži duboka misao, razmišljanje ili imaginacija, bilo, jednostavno, uporaba osjetila i ruku.

Spomenutim citatom vidljivo je da je oduvijek stvarana razlika između muškarca i žena te su potonje uvijek smatrane inferiornima u odnosu na muškarce, iz čega proizlazi činjenica da su oduvijek one „Druge“, one u sjeni; objekt podređen subjektu. Ipak, Simone de Beauvoir naglašava kako biologija nije dovoljna da se jasno obrazloži teza da je žena ono Drugo. Damirka Mihaljević (2016) u svojem članku „Feminizam – što je ostvario“, iznosi tezu kako razlikovanje spola i roda povlači za sobom esencijalističku perspektivu shvaćanja prirode muškaraca i žena. Rod je koncipiran kao društvena i kulturna tvorevina, podložna promjenama i utjecajima društvenih okolnosti, što znači da su rodne uloge različite u različitim kulturama. Pitanje koje povlači za sobom rodna problematika vezano je uz spolno određivanje muškaraca i žena i to na način da se postavlja pitanje zašto se na temelju bioloških razlika utemeljuju društvene nejednakosti? Spomenute društvene nejednakosti češće idu na štetu žena te su one degradirane i ostavljene na margini društva. S obzirom na činjenicu da su žene kroz povijest postale drugotne, možemo se zapitati jesu li one samo objekti, dok su muškarci istinski subjekti stvarnosti? Aristotel u svojoj *Fizici* iznosi tezu „Sve što se kreće nužno se kreće od nečega“ (Aristotel, 1989: 181). Primijenimo li Aristotelovu tvrdnju i na shvaćanje razlika muškaraca i žena, možemo se zapitati, jesu li muškarci ti koji pokreću ili ipak oni koji bivaju pokrenuti? Augustin Pavlović u svojem članku „Aristotel i Toma Akvinski o ženi“ piše o poznatoj Aristotelovoj rečenici: „*Femina est mas occasionatus*“ (Pavlović, 1990: 559) koja se prevodi kao „Žena je promašen muškarac“. Ne analizirajući dalje Aristotelovo shvaćanje žene, poslužiti ćemo se spomenutom rečenicom. Što znači da je žena promašen muškarac? Je li uistinu to tako? Je li rod ipak spolno determiniran? Imajući u vidu ova pitanja, vratiti ćemo im se u nastavku rada. Da bismo razumjeli rodnu problematiku, moramo izložiti i njezine odrednice.

3.1. Feminizam i rod

Pitanjem rodne problematike bavi se feminizam koji se u rječniku sociologije (Abercrombie, Hill i Turner, 2008: 90). definira kao:

doktrina s kraja 18.stoljeća prema kojoj se žene sustavno nalaze u nepovoljnijem položaju u modernome društvu i koja zastupa ideju ravnopravnosti muškaraca i žena.

Ritzer (1997.) ističe nekoliko tipova feminizma kao što su: liberalni, suvremeni marksistički, radikalni, psihoanalitički te socijalistički. Liberalni feminizam kojega karakterizira pogled na ženinu karijeru, stavlja naglasak na jednake obaveze i zahtjeve oba roditelja te ističe potrebu za uvođenjem obrazovanja male djece po pitanju spolnih razlika. Liberalni feministi i feministkinje naglašavaju kako bi osoba sama trebala birati životni stil, a društvo je ono koje ga treba prihvatiti. Suvremeni marksistički feminizam ističe kako postoji klasna razlika između muškaraca i žena i to na način da se u nepovoljnijem položaju nalaze upravo žene. Nadalje, pripadnici ovoga tipa feminizma naglašavaju kako organizacija i raspodjela unutar kapitalizma čini razliku među spolovima vidljivijom. Također, feministi i feministkinje ovoga tipa kao rješenje nejednakosti među rodovima vide u kraju klasnoga ugnjetavanja. Radikalni feminizam objašnjava važnost shvaćanja ženine podređenosti te isticanja nezadovoljstva poradi te činjenice. Osim ženine podređenosti, pripadnici radikalnog feminizma ističu kako je čitavo društvo prožeto svojevrsnim ugnjetavanjem. Rješenje spomenutog ugnjetavanja i nejednakosti radikalni feministi vide u buđenju ženine svijesti te aktualizaciji vlastitih prava. Psihoanalitička feministička teorija objašnjava koncept patrijarhata oslanjajući se na Freudove analize. Psihoanalitički feministi postavljaju pitanje zašto žena ne odgovori jednakom energijom na onu muškarčevu koja im osigurava patrijarhat. Nadalje, ugnjetavanje žena, pripadnici ovoga tipa feminizma, objašnjavaju na način da su muškarci ti koji posjeduju emocionalnu potrebu za kontroliranjem žena. Socijalistički feminizam nastoji povezati marksizam i radikalnu feminističku misao. Spomenuti tip feminizma nastoji objasniti oblike socijalnoga ugnjetavanja ne uzimajući u obzir samo klasu ili rod već i rasu, etnicitet, starost i ostalo. Bitno je naglasiti kako se suvremeni feminizam može prikazati kroz različite varijante ili kako Vjeran Katunarić (2008) iznosi „od najekstremnijih „anti-muških“ do oportunističkih“ (Katunarić, 2008: 59). Nadalje, feministička kritika pretpostavlja aktualizirani identitet, shvaćen kako Judith Butler navodi „preko kategorije žene, koji ne samo što

uvodi u diskurs feminističke interese i ciljeve, nego tvori subjekt koji se želi politički predstavljati“ (Butler, 1990/2000: 17). Naposljetku, težnja feminizma usmjerena je ka shvaćanju žene kao aktualiziranog subjekta društvene stvarnosti. Razlog zašto je tomu tako jest taj što su se žene oduvijek borile za opstanak u svijetu u kojemu prevladava muška moć. Odnosno, kako Branka Galić (2002: 235) ističe:

Žene su se većinom neprekidno borile za opstanak kroz podređivanje muškarcima kao onima koji imaju moć. One su to činile ili bespogovorno ili zamjenjujući svoju spolnost za podršku i status.

Gledajući sve navedeno, možemo zaključiti da je feminizam borba za ženska prava, odnosno, kako Castells piše „nastavak pokreta za ljudska prava“ (Castells, 1997./2002.: 201). S obzirom na patrijarhalnu moć unutar društvene stvarnosti, feministički pokreti naglasak stavljaju na ublažavanje dihotomije muškarac/žena. Upravo iz tog razloga, feministički pokreti značajno doprinose razvitku ljudske svijesti, odnosno, Castells (1997/2002: 207) zaključuje:

Čineći tako, feminizam izgrađuje ne samo jedan već mnogo identiteta, od kojih svaki, svojim autonomnim postojanjem, grabi mikromoć u svjetskoj mreži životnih iskustava.

Međutim, osim podjele feminizma i njegovih glavnih odrednica, važno je spomenuti i rodna razlikovanja muškaraca i žena. Kada je o njima riječ, Ritzer (1997.) navodi tri tipa takvog razlikovanja: biologijska, institucionalna te socijalno–psihologijska objašnjenja. Naime, biologijska objašnjenja čine polazišnu točku razlikovanja između rodova. Ovakav tip objašnjenja u središte stavlja biologiju te na njenim odrednicama pokušava iznjedriti razlike između žena i muškaraca. George Ritzer (1997) naglašava kako suvremeni sociolozi Lionel Tiger i Robin Fox tvrde „da su varijable 'biogramatike' postavljene u ranom periodu ljudske evolucije, usmjerile ženu da se emocionalno vežu uz svoju djecu, a muškarce da se druže s drugim muškarcima“ (Ritzer, 1997: 310), dok Alice Rossi ističe kako socio-kulturni obrasci pružaju mogućnost svakome rodu da iznjedre manjkavosti oba roda te dotične kompenzira procesom učenja na svojevrsan način (Ritzer, 1997). Biološka objašnjenja povlače za sobom i rodni determinizam, a na koji način i zašto, bit će prikazano kroz ostatak rada. Nadalje, institucionalna objašnjenja razlika između rodova često obuhvaćaju ženske funkcije trudnoće te brige oko djece. Ritzer (1997) navodi kako je ženina odgovornost da bude majka glavna

odrednica spolne podjele rada koja žene stavlja u funkciju i ulogu supruge, majke te radnice u domaćinstvima. Spomenuta teza jasno razdvaja muškarce i žene te pripisuje ženi funkciju radnice u privatnoj sferi doma i obitelji dok je muškarac iz nje izostavljen. Ritzer (1997) naglašava kako neki od institucionalnih teoretičara razlika između žena i muškaraca prihvaćaju podjelu rada baziranu na spolu kao socijalno nužnu i apriornu dok su drugi mišljenja kako odvojene sfere žena i muškaraca mogu biti satkane u varijante nejednakosti između rodova. Naposljetku, socijalno-psihologijske teorije roda podrazumijevaju dva odvojena shvaćanja: fenomenološke teorije te teorije socijalizacije. Fenomenologijske teorije, navodi Ritzer (1997), bazirane su na utjecaju zdravorazumskog tumačenja i shvaćanja svakodnevice koja funkcionira na svojevrsnim dihotomijama o muškosti i ženskosti. Što se socijalizacijske teorije tiče, ona se bavi istraživanjem iskustva socijalnoga učenja koje oblikuje ljude i daje im određene obrasce ponašanja.

Kada je riječ o teorijama o nejednakosti između rodova, trebalo bi spomenuti četiri teme koje ih odlikuju. Prvo, ne samo da muškarci i žene nemaju društveni položaj jednak jedan drugome već su nejednako pozicionirani i u samome društvu, što znači da žena dobiva manje materijalnih dobara, ima manju moć od muškarca te niži status. Drugo, spomenuta nejednakost, ističe Ritzer (1997), proizlazi iz same organizacije društva, a ne iz bioloških odrednica. Treće, razlikovanje individualnih bića moguće je do određene mjere, ali ne postoji obrazac prirodne varijacije koji služi za razlikovanje spolova. Upravo to znači da se ljudska bića ostvaruju kroz samoaktualizaciju te teže slobodi, a postuliranjem nejednakosti između rodova daje se mogućnost za tezu da su žene, s obzirom na društvenu poziciju i predodžbu manje nadarene u samoaktualizaciji i potrebi za slobodom. Četvrto, sve teorije nejednakosti počivaju na istoj pretpostavci. Naime, pretpostavlja se da će žene i muškarci prihvatiti egalitarnije socijalne strukture (Ritzer, 1997).

Mogli bismo reći kako teorije naglašavaju da se situacija može promijeniti u određenom smislu. Imajući u vidu gore navedene teorije o nejednakosti među rodovima, važno je naglasiti kako je prva stavka pri pokušaju razumijevanja gore spomenutih navoda, prihvaćanje razlikovanja spola i roda. Odnosno, kako Žarina Papić piše: „Kategorija roda je rezultat procesa akulturacije biološke polnosti i izraz univerzalne ljudske potrebe kulturne izgradnje polnog sveta i odnosa u njemu“ (Papić, 1984: 329).

Osim spomenutih navoda, rodne nejednakosti bazirane su na različitosti spola i kao takve percipiraju od rođenja same jedinke. Primjerice, poznato je kako je djevojčicama „određena“ roza boja kao primarna, dok je dječacima dana plava. Vidljivo je kako polarizacija na temelju spola počinje od samoga rođenja djeteta te se kao takva proteže kroz sve pore društva i zajednice.

3.2. Sociolozi i sociologinje o rodu i feminizmu

Friedrich Engels u djelu „Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države“ analizira nastanak obitelji te iznosi odrednice koje su doprinijele njezinom razvitku. Kada govori o ženama, Engels piše (1884/1973: 58):

Ukidanje matrijarhata bilo je svjetskohistorijski poraz ženskog roda. Muškarac je prigrabio kormilo i u kući, žena je bila lišena svog dostojanstva, podjarmljena, pretvorena u robinju njegove pohote i puko oruđe za rađanje djece.

S druge strane, Engels citira Marxa te iznosi: „Moderna porodica sadrži u klici ne samo ropstvo, već i kmetstvo, jer se ona otpočetka odnosi na službe u zemljoradnji.“ (Marx, prema Engels, Slijedeći Marxovo shvaćanje, Engels ističe (1884/1973: 59):

Takav oblik porodice pokazuje prijelaz od sindijazmičkog braka u monogamiju. Da bi se osigurala vjernost žene, dakle i očinstvo djece, žena je bezuvjetno predana vlasti muža: ako je ubije, on vrši samo svoje pravo.

Iz spomenutih karakteristika vidljivo je da golemu ulogu u percipiranju roda te stvaranju nejednakosti ima društvo kao cjelina, ali i obitelj u kojoj se jedinka nalazi. Osim bioloških razlika muškaraca i žena, degradiranje je proces društvenog shvaćanja odnosa u kojemu žena ostaje ona drugotna, a kao posljedica takvoga mišljenja javlja se diskriminacija i podređivanje žene. Nadalje, podjela uloga unutar obitelji vrlo je bitna komponenta u shvaćanju roda jer iz nje proistječe nejednakost koja dopušta muškarcima više slobode, a ženu tretira kao vlasništvo. Upravo podjelu unutar same obitelji opravdava i društvo čineći tako rodnu nejednakost pravilom, a ne iznimkom. Što se ekonomskih činitelja tiče, kroz povijest je vidljivo da su muškarci bili vlasnici, a žene sluge; supruge. Konačno, eksploatacija rada dovela je do manjka slobode ženinih prava, a samo ukidanjem prava na vlasništvo, žena je mogla dosegnuti socijalne, političke i osobne akcije.

Za razliku od Marxa i Engelsa, Emile Durkheim u svojim djelima ne spominje eksplicitno žene i njihovu ulogu u podjeli rada. Naime, Durkheim je podjelu rada vezao uz funkciju, a ne

individualne potrebe. Tehničku podjelu rada odvojio je od društvene, a sociološku analizu povezao je sa stvaranjem profesija i društvenih grupa, ističu Cvjetičanin i Supek (2003). Pojam društvenog rada, iznose autori, Durkheim koristi za analizu društvene strukture. Durkheim naglašava da društvena solidarnost dolazi od podjele rada. Drugim riječima, društvena solidarnost je moralna pojava, a što su članovi jednog društva u većoj mjeri solidarni, pospješuje se održavanje raznih odnosa, zaključuju Cvjetičanin i Supek (2003).

Imajući u vidu društvenu konstrukciju rodni nejednakosti, možemo se složiti kako i danas postoje pomutnje oko postojanja patrijarhata u zajednici. Carole Pateman (2000) u knjizi „Spolni ugovor“ navodi nekoliko oblika patrijarhalnih argumenata koji će biti prikazani u nastavku:

1. Tradicionalna patrijarhalna misao koja podrazumijeva sve odnose koji se baziraju na percipiranju oca kao glavnoga te onoga koji posjeduju svu moguću vlast;
2. Klasična patrijarhalna misao ističe kako se muška djeca rađaju i bivaju podložni očevima. U klasičnoj patrijarhalnoj misli, politička moć pripada ocu;
3. Moderna patrijarhalna misao shvaćena je kao bratska, strukturirana.

Pateman (2000) naglašava utjecaj patrijarhalnosti na ženinu podčinjenost i diferencijaciju u odnosu na muškarca te konstantnu potrebu za podjelom. Nadalje, autorica, govoreći o utjecaju patrijarhalnosti na ženinu opstojnost, zaključuje „Neobične se stvari događaju ženama kada se polazi od pretpostavke da je jedina alternativa patrijarhalnom tumačenju spolne razlike tobožnji spolno neutralan pojedinac“ (Pateman, 2000: 182).

Ono što se javlja kao pitanje čitajući i gledajući argumente Carole Pateman jest: živimo li i danas u patrijarhalno uvjetovanoj sredini? Naime, ako pogledamo današnje društvo i ženino „mjesto“ u njemu, vidjet ćemo kako je ono dominantno muško, a žena je ta koja se još uvijek bori za ulazak u svijet jednakosti. Kada je riječ o patrijarhalnosti, Castells piše: „patrijarhalnost je osnovna struktura svih suvremenih društava. Odlikuje se institucijski nametnutim autoritetom muškarca iznad žena i njihove djece u obiteljskoj jedinici“ (Castells, 1997./2002: 140). Dakle, iz navedenog citata vidljivo je kako je današnje društvo pod utjecajem muškaraca te su oni nosioci društvene moći. Pitanje koje proizlazi iz ovakve hipoteze, a na koje i sam Castells (1997./2002.) ukazuje jest: zašto su feminističke teorije doživjele ekspanziju baš u našem vremenu? Kako bi odgovorio na spomenuto pitanje, Castells (1997./2002.) navodi četiri bitna elementa koji imaju

utjecaja na spomenutu hipotezu. Prvi element ukazuje da je mijenjanje ekonomskih prilika i tržišta po pitanju radne snage u korelaciji s otvaranjem obrazovnih mogućnosti za žene. Drugi element naglašava preobrazbu u biologiji i medicini koja nudi mogućnost kontrole nad rađanjem potomaka i samom reproduktivnom procesu. Treći element ukazuje na činjenicu da, slijedom ekonomskih i tehnoloških promjena, patrijarhalnost doživljava napad, s obzirom na razvoj feminističkih pokreta i, naposljetku četvrti element, naglasak stavlja na razvoj ideja u globaliziranoj kulturi, što zasigurno doprinosi razvitku feminističkih teorija.

S druge strane, o suprotnosti spolova govori i Ferdinand Toennies (1887/2012) navodeći kako najprije primjećujemo psihološku suprotnost između spolova. Muškarci su oni razumniji, dok su žene one koje se vode osjećajima, zaključuje Toennies. Nadalje, uzimajući u obzir Toenniensovo razlikovanje „društva“ i „zajednice“ kao i razlike muškaraca i žena, vidimo kako je dihotomiju između zajednice i društva prenio i na njihovo razlikovanje. Naime (Supek, 1987: 15):

„Zajednica“ nosi osobine i obilježja ženskog mentaliteta, i u njoj prevladavaju čuvstva. Dok „društvo“ nosi obilježja muškog mentaliteta i u njemu prevladava razumna volja, račun i svjesno ponašanje.

Vidljivo je da su ženska obilježja ona inferiornija i marginalizirana u odnosu na muškarčeva. Kada su u pitanju razlike između roda i spola, javljaju se i one po pitanju podjele uloga. Parsons, slijedeći biologiju, iznosi (Parsons, prema Haralambos i Holborn, 2002: 132):

Prema našem mišljenju fundamentalno objašnjenje podjele uloga među biološkim spolovima leži u činjenici da rađanje i rani odgoj djece uspostavljaju snažan, unaprijed zadan, primat odnosa majke s malim djetetom.

Nadalje, rodnu nejednakost kritizira i Ann Oakley (prema Haralambos i Holborn, , 2002), britanska sociologinja te zaključuje sljedeće:

- Djetetovo samoshvaćanje je podvrgnuto manipulaciji. Primjer koji ukazuje na tu činjenicu je majčino posvećivanje više pažnje kosi djevojčica te njihovo odijevanje u „žensku“ odjeću;
- Razlike su vidljive i u usmjeravanju djevojčica i dječaka ka drugačijim smjerovima. Primjerice, djevojčice se igraju igračkama poput lutki i mekanih životinja, koje bi ih trebale

usredotočiti prema budućim ulogama majki ili kućanica dok se dječacima daju igračke koje potiču njihovo praktičko te agresivno ponašanje, kao što su pištolji ili kocke;

- Korištenje verbalnih uloga. Naime, rečenice kao što su „Ti si zločest dečko“ ili „Ti si dobra djevojčica“ usmjeravaju djecu na identifikaciju sa svojim rodnom te oponašanje odraslih istoga roda;
- Razlike su vidljive i u aktivnostima dječaka i djevojčica. Djevojčice se potiče da se uključe u kućne poslove dok je sport „rezerviran“ za dječake.

Prema svemu navedenom, vidljivo je kako Oakley smatra da su rodne uloge proizašle iz kulture, a ne iz biološkog determinizma, što čini ujedno i jedan od prigovora samome determinizmu. Naime, čitajući zaključke koje izvodi Ann Oakley, vidimo kako rodno ponašanje i rodni identitet ovisi o odgoju pojedinca i o onome što mu se prikaže kao „normalno“ u primarnim godinama. Nadalje, Ivana Spasić u svom radu „Feminizam i sociologija svakodnevnog života“ ističe kako se svakodnevni život oduvijek povezivao sa ženskim spolom kroz određene kategorije koje se mogu prikazati kroz niz opozicija. Neke od njih, koje autorica navodi, su: duh/tijelo, kultura/priroda, racionalnost/emocije, aktivnost/pasivnost, diskurs/neartikuliranost (Spasić, 2004). Dakle, vidljiva je prisutnost dualnosti; ono što je kod Aristotela bila opreka između materije i forme, kod Descartesa između duha i tijela, to je danas postala rasprava o muškome i ženskome, odnosno o emocijama kao osobini svojstvenoj ženama, dok *ratio* ostaje muškarcima. Spasić također ističe i nekoliko kritika koje feminizam upućuje sociologiji. Naime, autorica iznosi da feminizam kritizira sociologiju jer je bez preispitivanja uzela važeće mišljenje o spolnim podjelama i to kroz: zanemarivanje problema, predrasude i stereotipe te podjelu na privatnu i javnu sferu gdje je ona prva osigurana za žene, a druga za muškarce. (Spasić, 2004). Nadalje, veliku ulogu u promišljanju spolnih i rodni razlika ima i sama znanost, a da bismo ih lakše razumjeli, iznijeti ćemo odrednice znanosti te njeno viđenje kada je u pitanju rodna problematika.

4. KUHN, ZNANOST I EVOLUCIJA

Prema filozofskom leksikonu (Kutleša, 2012: 1285) znanost je:

u najširem značenju, skup svih sustavno metodički stečenih i uobličениh znanja te djelatnost kojom se stječu takva znanja. U užem (i čvršćem) smislu, skup takvih znanja dobivenih nekom od znanstvenih metoda, te racionalna djelatnost predviđanja i objašnjenja pojava u okolini (znanstveno znanje) koja se ostvaruje podvođenjem pojedinih pojava pod univerzalne zakone.

Iz gore navedene definicije znanosti, vidljivo je kako je to težnja za otkrićima stvari u okolini, odnosno zbilje. Također, možemo reći kako znanost na određeni način predviđa, objašnjava, eksperimentira ili promatra. Iako je sve navedeno sadržano u definiciji znanosti, ne možemo navedene odrednice uzeti kao univerzalne principe znanosti. Naime, objašnjavanje nije svojstveno samo znanosti, primjerice isto je odlika i religija. Što se predviđanja tiče, postoje znanosti kojima to nije značajka; poput matematike, kao što postoje znanosti koje ne eksperimentiraju i ne vrše promatranja, poput matematike ili astrofizike. Ono što je bitno jest činjenica da znanost treba promatrati kao cjelokupan proces koji za cilj ima otkriti istinu o svijetu. Značajan doprinos poimanju znanosti dao je utjecajni filozof Thomas Kuhn sa svojim djelom „Struktura znanstvenih revolucija“. Kuhnovo poimanje znanosti počinje od objašnjenja paradigme. Naime, Kuhn ističe kako su Aristotelova *Fizika*, Franklinov *Elektricitet* ili Newtonova *Principia* i *Optika* bili korisni u određenom vremenu te su služili za rješavanje brojnih problema budućim generacijama (Kuhn, 1962/2013). Razlog zbog kojega je to bilo moguće jest taj što su sve sadržavale dvije određene komponente (Kuhn, 1962/2013: 24):

1. „Njihovo je postignuće bilo u dovoljnoj mjeri bez prethodnoga uzora da bi privuklo ustrajnu skupinu sljedbenika iz suparničkih znanstvenih usmjerenja“ i
2. „Istodobno, bilo je dovoljno otvoreno da ostavi razne vrste problema otvorenima za redefiniranu skupinu praktičara da ih riješi“.

Upravo spomenute odrednice, odnosno postignuća koja sadrže gore navedene komponente, Kuhn naziva paradigmom. Definiranjem paradigme i raščlanjivanjem njezinih komponenti, možemo prijeći na Kuhnov obrazac znanstvenih revolucija. Kuhn napominje kako je na samome početku normalna znanost pod jednom paradigmom, a da bi teorija bila okarakterizirana kao paradigma,

mora izgledati bolje od onih konkurentskih. Međutim, to ne znači da je nužno da i objasni sve činjenice s kojima se može suočiti, ističe Kuhn. Normalna znanost podrazumijevala bi istraživanja u okvirima određene paradigme, a karakteristika joj je što se u njenoj domeni mijenjaju teorije, ali ne i paradigme. Nadalje, Kuhn navodi i tri problema, odnosno, razreda činjenica s kojima se susreće normalna znanost. Naime, prvi razred jest onaj za koje je paradigma pokazala da govore o prirodi stvari, drugi je razred činjeničnih određenja, a treći razred eksperimenata. Nakon normalne znanosti, dolazi do nakupljanja raznih anomalija koje paradigma ne može riješiti, odnosno do zagonetki koje se ne uspijevaju riješiti unutar dane paradigme, a kako neriješene zagonetke rastu, raste i sumnja u paradigmu. Kada je riječ o rješavanju nagomilanih zagonetki, odnosno anomalija, Kuhn naglašava kako je za to potreban odgovarajući set pravila. U *Strukturi znanstvenih revolucija* Kuhn piše (1962/2013: 52):

Rješavanje slagalice, na primjer, nije jednostavno „pravljenje slike“. Dijete ili suvremeni umjetnik mogli bi to učiniti razbacujući izabrane dijelove kao apstraktne oblike na neku neutralnu podlogu. Slika koja se tako dobije mogla bi biti daleko bolja i sigurno bi bila originalnija od one iz koje je slagalica napravljena. Međutim, takva slika ipak ne bi predstavljala rješenje.

Navedeni citat iz Kuhnove knjige ukazuje nam da su pravila nužna za rješavanje zagonetki te bez istih nije moguće ponuditi ni svojevrsno rješenje. Međutim, što kada ne postoji unaprijed dan skup pravila? Što bi, u tom slučaju značilo, kako i Kuhn piše „izravno ispitivanje paradigmi“ (Kuhn, 1962/2013: 58). Za odgovor na ovo pitanje, Kuhn se poslužio idejom Ludwiga Wittgensteina, austrijskoga filozofa. Naime, Wittgenstein se pita što točno moramo znati da bismo izrazili kao što su „stolica“, „list“ ili „igra“ odgovarajuće primijenili u svakodnevnom životu? (Kuhn, 1962/2013: 37-65).

Uzmimo za primjer Wittgensteinovo raščlanjivanje izraza „igra“. Naime, u djelu „Filozofska istraživanja“, Wittgenstein (1953/1998) ističe kako igre nisu međusobno istovjetne; one se razlikuju slijedom određenih pravila. Kako ćemo igrati određenu igru, ovisi o danim pravilima na kojima one i počivaju. Nadalje, Wittgenstein naglašava kako će se pravila određene igre naučiti jednostavno - samo igrajući igru, bez drugih mogućih komplikacija. Osoba koja prekrši pravilo igre, biti će sankcionirana sve dok ne usvoji odgovarajuća pravila. (Wittgenstein, 1953/1998).

Upravo spomenutu analizu izraza „igra“, možemo prenijeti i na različite istraživačke probleme koji se javljaju unutar normalne znanosti. Naime, Kuhn ističe kako problemi ne zadovoljavaju unaprijed dan skup pravila, ali mogu biti isprepleteni sličnim stvarima. Odnosno, Kuhnovim riječima (1962/2013: 60):

Znanstvenici rade na temelju modela stečenog tijekom školovanja i kasnije izloženosti literaturi, često ne znajući sasvim, ili nemajući potrebe da znaju koje su karakteristike ovim modelima dale status paradigmi znanstvene zajednice. Budući da tako čine, nije im potreban nikakav potpuni skup pravila.

Gledajući Kuhnovo poimanje pravila u znanstvenim zajednicama, možemo zaključiti da ona funkcioniraju poput Wittgensteinovih igara. Nije potrebno znati sva pravila da bismo znali igrati igru, već je dovoljno samo zaigrati. Nakon spomenutih zagonetki i njihovoga gomilanja, dolazi do krize i predparadigmatskoga razdoblja koje karakteriziraju nedoumice i sporovi oko odabira nove paradigme, odnosno dolazi do traženja i propitkivanja drugih relevantnih teorija kao temelja nove paradigme. Primjer promjene paradigme koji i sam Kuhn navodi jest nastajanje kopernikanske astronomije. Naime, ptolomejski sustav bio je uspješan u prognoziranju položaja planeta, ali kako Kuhn ističe „zadivljujuće uspješan nikad ne znači biti sasvim uspješan“ (Kuhn, 1962/2013: 82).

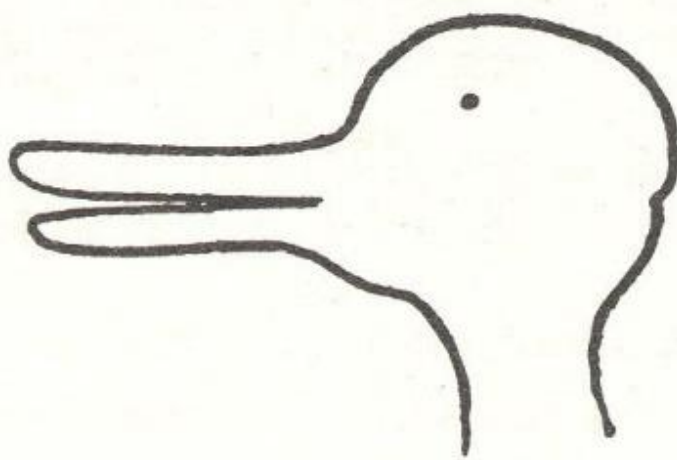
Nakon razdoblja krize, dolazi do revolucije, odnosno do prijelaza sa stare na novu paradigmu; do prekida s ranijom znanošću. Tijekom razdoblja prelaznosti iz jedne u drugu paradigmu, postojat će određene sličnosti između dvije paradigme, ali će se njihovo rješavanje gledati na drugačiji način. Nakon odgovora na krizu, odnosno znanstvenih revolucija, nastaje normalna znanost pod utjecajem nove paradigme. Radi lakšeg razumijevanja, Kuhnov koncept znanosti, možemo prikazati i shematski:

Slika 2.: Vlastiti prikaz Kuhnova razvoja paradigme prema George Ritzer, „Suvremena sociologijska misao“.

Dakle, slika 2. shematski prikazuje Kuhnovo objašnjenje znanosti. Vidljivo je da na samome početku imamo neku paradigmu, zatim normalnu znanost u kojoj, slijedom određenih okolnosti, dolazi do anomalija i krize, a samim time i do revolucije koja uzrokuje stvaranje druge paradigme. Nadalje, spomenuti Kuhnov obrazac karakterizira i neusmjerljivost, što znači da paradigma prije znanstvene revolucije nema puno toga zajedničkoga s paradigmom nakon znanstvene revolucije. Drugim riječima, te dvije paradigme su nesumjerljive te ih je nemoguće uspoređivati. Osim neusmjerljivosti dviju paradigmi, Kuhn naglašava kako prihvaćanje novih paradigmi ovisi o pritisku kolega te je opažanje uvijek opterećeno teorijom (Kuhn, 1962/2013).

Kako bismo bolje razumjeli opterećenost opažanja teorijom, navest ćemo Wittgensteinov primjer.

Slika 3. Wittgensteinov primjer, Izvor: <http://www.scenarioplus.org.uk/reviews/wittgenstein.htm>

Ono što vidimo na slici 3. već nam je unaprijed dano, odnosno utvrđeno. Ako pogledamo sliku 3. možemo zaključiti kako znanstvenici zbilja mogu vidjeti različite stvari gledajući istu sliku, primjerice jedni vide patku, dok drugi vide zeca. Odnosno, ono što bismo trebali jest razlikovati „stalno viđenje“ stvari od onoga trenutnoga, kako i sam Wittgenstein (1953./2005.) naglašava. Također, znanstvenici su slobodni težiti mijenjanju svoje interpretacije određenog opažanja, ali je ono, u suštini, dano prirodom okoline te zauvijek utvrđeno. Drugim riječima, opažanja su, prema Kuhn, ovisna o paradigmi, a istina je stvar konsenzusa, odnosno, Kuhnovim riječima: „Član jedne zrele znanstvene zajednice je nalik na tipičan lik Orwellove 1984., žrtva povijesti koja je iznova pisana od strane trenutačno vladajućih sila“ (Kuhn, 1962/2013: 235).

Promatrajući Kuhovo poimanje znanstvenih revolucija, možemo se zapitati jesu li nove teorije uvijek bliže istini od onih starih; jesu li uopće bliže? Postoji li možda već unaprijed dano pravilo prema kojemu se događaju i šire promjene? Kada promjenu možemo nazvati revolucionarnom i istinitom? Za razliku od Kuhnove percepcije i tzv. konzervativizma, Popper je bio otvoreniji po pitanju znanosti, a tome možemo svjedočiti pogledamo li tezu Godfrey-Smitha (2003: 78):

Za Poppera, znanost je obilježena trajnom otvorenošću, trajnim i sveobuhvatnim kritičkim stavom, čak i s obzirom na temeljne ideje u nekom polju. Drugi će se empiristi razlikovati u pogledu nekih pojedinosti, ali mnogim je verzijama empirizma zajednička ideja o znanosti koja pokazuje trajnu otvorenost za kritike i provjeravanje. Kuhn se nije slagao s ovim. On je tvrdio kako je neistinito da znanost pokazuje trajnu otvorenost prema provjeravanju temeljnih ideja. Ne samo to, nego bi znanosti bilo lošije ako bi ona imala tu vrstu otvorenosti koju su filozofi cijenili.

Vidljivo je da se Kuhn zalagao za drugačiji pristup znanosti, odnosno za napredak znanosti kroz određene faze. Primjerice, Popperovo stajalište ističe kako je određena teorija znanstvena jedino u slučaju kada može biti opovrgnuta, odnosno, znanost se treba bazirati na deduktivnom zaključivanju. Međutim, Kuhn ističe kako je Popperovo stajalište važno za znanost, ali u određenoj mjeri. Naime, u svojoj knjizi, Kuhn naglašava (1962/2013):

Popperovo nepravilno iskustvo važno je za znanost zato što stvara suparnike u postojećoj paradigmi. Ali, opovrgavanje, iako se i ono sigurno događa, ne događa se s pojavljivanjem, ili zbog pojavljivanja jedne nepravilnosti ili jednog opovrgavajućeg primjera.

S druge strane, Kuhn drži kako pobijanje teorija koje čine određenu paradigmu, nije u interesu znanstvenika. Imajući u vidu Kuhnovu interpretaciju znanosti, možemo reći da živimo u vremenu krize; vremenu kada se stalno mijenjaju paradigme te uzimaju neke druge slijedom određenih anomalija postojećih.

Pitanje koje proizlazi iz svega navedenog jest: je li teorija o rodu i znanosti dosegla odgovarajuću paradigmu ili je prožeta anomalijama i zahvaćena krizom? Prije odgovora na spomenuto pitanje, razmotrit ćemo na koji način su povezani rod i znanost, odnosno evolucijska psihologija i feminizam. Ranije spomenuto pitanje vezivanja osjećaja uz žene, a racionalnosti uz muškarce, razložit ćemo ovdje.

Evolucijska psihologija bavi se proučavanjem i propitkivanjem na koji je način evolucija pripremila organizme za usvajanje i prihvaćanje određenih oblika ponašanja. Da bismo razumjeli što je i čime se bavi evolucijska psihologija, moramo shvatiti odlike evolucije te što ista podrazumijeva. Promotrimo li Darwinovo shvaćanje evolucije putem prirodne selekcije, vidjet ćemo da se prirodna selekcija sastoji od tri komponente: varijacije, nasljednosti i podobnosti. Varijacija bi označavala činjenicu da jedinke unutar vrste nisu jednake, odnosno da variraju u sposobnostima. Primjerice, dvije životinje unutar iste populacije mogu se razlikovati u brzini i načinu trčanja. Nadalje, nasljednost bi isticala činjenicu da su određene osobine nasljedne, odnosno da prelaze s roditelja na potomke, dok bi podobnost naglašavala mogućnost preživljavanja određenih jedinki. Drugim riječima, podobnost bi bila vjerojatnost koliki će broj potomaka preživjeti u usporedbi s drugim potomcima iste vrste. Gledajući Darwinovu teoriju o evoluciji, vidimo da ona podrazumijeva opstanak najjačih, odnosno borbu za preživljavanje. Analizirajući takvu pretpostavku, možemo ju poistovjetiti s Hobbesovom tezom te istaknuti da se, u tom slučaju, radi o „*ratu sviju protiv svih*“ (Hobbes, 1651/2013: 91). Nadalje, iz takvoga stanja rata ne može proizići ništa ugodno jer je svatko svakome prijetnja, a Hobbes (1651/2013: 92). piše:

Zato, što god da slijedi iz nekog ratnog doba, u kojemu je svaki čovjek neprijatelj svakom čovjeku, isto to slijedi iz vremena u kojem ljudi žive samo s onom sigurnošću koju im jamči njihova vlastita snaga i njihova vlastita dovrtljivost.

Drugim riječima, ukoliko je evolucija borba za preživljavanje najjačih, utoliko je ona i Hobbesova borba sviju protiv svih. Osim toga, ljudi u stadiju rata postaju sebični, odnosno, Hobbesovim riječima *homo homini lupus est* ili u prijevodu „čovjek je čovjeku vuk“. Ukoliko je to uistinu tako, utoliko se postojanje altruističnog ponašanja kod ljudi ne podudara s Darwinovom idejom o preživljavanju najjačih. Dakle, možemo reći da postojanje altruističnog ponašanja kod ljudi samo pospješuje tezu o slobodi volje. Osim za samoaktualizirajuće jedinke, Darwinova teorija bila je popularna i kada se trebalo objasniti socijalno djelovanje, odnosno socijalna zbilja. Kada je u pitanju socijalna evolucija, važno je spomenuti Augustea Comtea i Herberta Spencera. Comte nije vjerovao u nasilne promjene društva već je držao da će se iste dogoditi same od sebe, odnosno da će se prirodna evolucija „pobrinuti za to“. Rade Kalanj u knjizi „Suvremenost klasične sociologije“ ističe kako takvo Comteovo poimanje dovodi do stvaranja njegovih triju poznatih teorija evolucije, odnosno zakona o tri stadija. Spomenuti zakoni drže da je svijet prošao kroz tri etape, a one su:

1. Teološki stadij kojega karakterizira ideja da je spoznaja usredotočena na krajnje uzroke i povezane zamišlja božanstva;
2. Metafizički stadij kojega karakterizira vjerovanje u apstraktne sile ili entitete, a misao teži kritičnosti, racionalnosti i individualnosti;
3. Pozitivistički stadij kojega karakterizira vjerovanje u znanost. Odnosno, u ovom se stadiju napušta istraživanje krajnjih uzroka, a najveće se zanimanje usmjerava ka zakonima koji tvore odnose među stvarima.

Imajući u vidu Comteova tri stadija, možemo zaključiti kako isti percipiraju na ideji evolucije, odnosno stupnjevanom razvoju društva kao cjeline. Nadalje, sličnost s Cometovim idejama pronalazimo i kod Herberta Spencera. Naime, Spencer je zastupao socijalni darvinizam te je vjerovao da se svijet razvija slijedom određenih faza, što znači da za njegov razvitak nisu potrebni vanjski faktori. Nadalje, Spencer je vjerovao kako razvitak živih bića leži u činjenici da do razvoja dolazi na postepen i spor način. Što se evolucije u društvenim znanostima tiče, Supek (1987) navodi Spencerov primjer plemenskog društva koji, slijedom vremena, postaje civilizirano. Naime, Spencer naglašava kako je društvo u prvom obliku homogeno, a jedina razlika u funkcijama jest ona bazirana na spolu pojedinca. S druge strane, kako dolazi do napretka plemena, razlike među pojedincima postaju sve vidljivije te hijerarhija dolazi sve više do izražaja. Osim toga, slijedeći biologiju, Spencer govori i o socijalnim tipovima (Supek, 1987).

Supek (1987) tako navodi Spencerovu ideju o „jednostavnom društvu, složenom društvu, dvostruko složenom društvu, trostruko složenom društvu“. Upravo iz svega navedenog, vidljiva je njegova ideja postupnog napretka i evolucionizma. Možemo stoga zaključiti kako je Darwinova teorija bila prenijeta i na socijalni svijet te kao takva prihvaćena od brojnih mislilaca i znanstvenika.

Međutim, Darwinova teorija evolucije putem prirodne selekcije nailazi i na neke prigovore. Igor Kardum u knjizi „Evolucija i ljudsko ponašanje“ iznosi njih nekoliko. Za početak, Kardum (2003) navodi kako problem leži u činjenici da je princip nasljeđivanja Darwinu bio nepoznat. Naime, nisu sve varijacije nasljedne, poput onih koje su uzrokovane vanjskim, odnosno, okolinskim faktorima. Drugi prigovor leži u altruističnome ponašanju. Odnosno, ako je prirodna selekcija borba za preživljavanje i reprodukciju, kako je moguće da si jedinke međusobno pomažu? Treći problem počiva na činjenici da neke životinje imaju određene karakteristike koje

ne pospješuju uspješnu adaptaciju, odnosno ne pridonose preživljavanju. Primjer takve karakteristike je paunov rep. Naizgled, paunu rep ne koristi u svrhu preživljavanja te može biti i svojevrsna smetnja kao i, primjerice, otežati kretanje. Također, evoluciju možemo promatrati i iz perspektive gena. Naime, geni su ti koji variraju, razlikuju se po podobnosti te su nositelji jedinica nasljeđivanja (Kardum, 2003: 14-16).

Promotrimo li sada obilježja evolucije, pogledajmo možemo li ih prenijeti i na evolucijsku psihologiju, odnosno sociobiologiju. Darwin u knjizi „Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu“ pretpostavlja postojanje i spolne selekcije. Spolna selekcija podrazumijeva tezu da jedinke posjeduju određena obilježja kako bi bila privlačnija suprotnome spolu. Primjerice, paunov rep služi kao „mamac“ za privlačenje ženki. Oslanjajući se na Darwinovu spolnu selekciju, javlja se pitanje; postoje li osobine koje su svojstvene muškarcima, dok su druge svojstvene ženama? Postoje li osobine koje se nasljeđuju ovisno o spolu jedinke? Imajući u vidu postavljena pitanja, odgovore ćemo iznjedriti promotrimo li odrednice evolucijske psihologije i sociobiologije.

4.1. Evolucijska psihologija i sociobiologija: mit ili znanost?

Američki biolog Edward Wilson osnivač je znanstvenoga područja poznatoga pod nazivom sociobiologija. Wilson je istraživao ideje o mogućnosti objašnjenja socijalnog ponašanja putem evolucijskih principa te ističe kako „ljudska sociobiologija postavlja pitanje što su, zapravo, ljudski nagoni“ (Wilson, 2004: 8). Dakle, sociobiologija nastoji objasniti ponašanja poput altruizma, agresivnosti, odabira spolnog partnera ili skrbi o potomstvu. S druge strane, javlja se potreba da se objasni i djelovanje ljudskoga mozga, a to pokušava učiniti evolucijska psihologija. Kardum u knjizi „Evolucija i ljudsko ponašanje“ piše (2003: 52):

Evolucijska psihologija smatra da ljudsko ponašanje izazivaju mehanizmi za procesiranje informacija koji su evoluirali zato što su uspješno rješavali adaptivne probleme u okolini naših predaka.

Nadalje, u knjizi „Evolucijska psihologija: nova znanost o umu“, David M. Buss (2012) ističe kako je Wilsonovom objavljivanju knjige pod nazivom „Sociobiologija: Nova sinteza“ prethodilo Hamiltonovo postuliranje „teorije ukupnog reproduktivnog uspjeha“. Hamiltonova teorija podrazumijevala bi ideju da prirodni odabir doprinosi određenim svojstvima koja dovode do prijenosa gena nekog organizma, bez obzira na to posjeduje li organizam potomstvo.

Organizam može povećati stvaranje svojih gena na način da pomaže svojim srodnicima da prežive i razmnože se (Buss, 2012: 15).

Pitanje koje se javlja pogledamo li odrednice evolucijske psihologije, odnosno sociobiologije jest: je li uistinu i ljudsko ponašanje nasljedno te imaju li spol i rod utjecaja na određeno ponašanje i djelovanje? Evolucijska psihologija često nailazi i na naziv „Sociobiologija“ (iako nisu istovjetne jedna drugoj) želeći etičko djelovanje promatrati kroz biologiju te ga uklopiti u Darwinovu teoriju evolucije. Prisjetimo li se Lockeove ideje o *tabula rasi*, možemo uputiti prigovor evolucijskoj psihologiji. Naime, evolucijska psihologija bazira svoja uvjerenja na činjenici da su godine ljudske evolucije učinile specifične stvari u razvoju određenih kognitivnih mehanizama. Odnosno, Kardum piše (2003: 130):

jedna od temeljnih pretpostavki evolucijske psihologije jest da su psihološki procesi također adaptacije koje su nastale procesom prirodne selekcije te da su psihološke adaptacije funkcionalne komponente živčanog sustava, funkcija kojega je obrađivanje informacija.

Čitajući Kardumovu formulaciju evolucijske psihologije, možemo zaključiti kako je, prema njezinom tumačenju, naš um unaprijed programiran te kao takav već ima „usađene“ obrasce djelovanja i ponašanja. Nadalje, pitanje koje se javlja jest slijedeće: ima li naš um modularnu arhitekturu? Američki filozof Jerry Fodor (1975) iznio je teoriju o modularnosti uma koja počiva na činjenici da su u našem umu prisutni moduli koji su vezani i karakteristični za određenu domenu. Međutim, ako se vratimo Locku i njegovoj ideji da se ljudi rađaju kao *tabula rasa*, odnosno prazna ploča, što znači da je čovjek rođen bez danih osobina i obrazaca, a iste stječe procesom odrastanja i formiranja vlastite jedinke kroz socijalizaciju i iskustvo, možemo uputiti idući prigovor. Ako prihvatimo tezu o ideji tzv. „prazne ploče“, kako je moguće da su u našem umu ipak satkani određeni oblici kognitivnog djelovanja? Teza Talcotta Parsonsa također može poslužiti kao prigovor sociobiologiji; stajalištu koje nastoji objasniti životinjsko i ljudsko ponašanje koristeći se načelima evolucije i genetike. Naime, Parsons ističe kako izniman utjecaj na oblikovanje ljudskoga ponašanja i djelovanja ima kultura, a Tomislav Bracanović u svojem članku „Smijemo li sociobiologiju shvatiti preozbiljno? Neutraliziranje nekih prigovora“ (2005: 430) citira Parsonsa pišući:

kultura se sastoji od onih obrazaca vezanih uz ponavljanje i proizvode ljudskoga djelovanja koje je moguće nasljeđivati, odnosno prenositi s jednoga naraštaja na drugi, neovisno o biološkim genima.

Nadalje, Bracanović (2005) navodi tri znanstvena prigovora sociobiologiji, a ona su: antropomorfizam, genetski determinizam, adaptacionizam. U nastavku rada biti će prikazan svaki zasebno.

Antropomorfizam podrazumijeva pripisivanje ljudskih osobina ne-ljudskim stvarima. Prigovor sociobiologiji baziran na antropomorfizmu leži u tezi da sociobiolozi ljudska ponašanja i specifične odrednice ljudskoga djelovanja pripisuju i ostalim životinjama. Primjeri koji se navode u sociobiologiji, a tiču se antropomorfizma, vezani su uz altruistično ponašanje, varanje ili spolnu nevjeru. Nadalje, prigovor počiva na ideji da sociobiolozi, poistovjećujući neko ljudsko i životinjsko ponašanje, zaključuju o povezanosti genetske uvjetovanosti i ljudskoga ponašanja. Dakle, ono što se javlja kao problem jest pitanje: mogu li se ljudske osobine prepisati i životinjama te ih na jednak način i tretirati? Upućenim prigovorima, sociobiolozi mogu ponuditi idući prigovor. Naime, činjenica jest da sociobiolozi koriste iste termine kada opisuju spolnu nevjeru kod ljudi i životinja, ali opravdanost toga leži u potrebi da se ne izmišljaju nove etikete za iste postupke (Bracanović, 2005).

Genetski determinizam idući je prigovor sociobiologiji, a komponente koje ga određuju jesu tvrdnje koje ističu da sociobiologija vodi do genetskog determinizma. Ono što je specifično za ovaj vid prigovora jest ideja da je ljudsko ponašanje protkano utjecajem gena te se ne može mijenjati okolišnim faktorima. Međutim, odgovor na ovaj prigovor bazira se na ideji da objašnjenja vezana uz genetske uzroke ponašanja ne ovise o tome je li u objašnjenju prisutan jedan gen ili njih nekoliko desetaka. Naime, kritičari koji zagovaraju da nema gena odgovornih za ponašanje, nalaze se u opasnosti da, osim sociobiologije, dovedu u problem i samu biologiju (Bracanović, 2005).

Bracanović (2005: 442). u svojem članku kao objašnjenje adaptacionizma citira autore Goulda i Lewontina te ističe njihovo shvaćanje samoga pojma na sljedeći način:

Gould i Lewontin definiraju adaptacionizam kao „naviku mišljenja“ koja „prirodnu selekciju smatra toliko snažnom, a njezina ograničenja toliko malobrojnima, da izravno stvaranje adaptacija kroz njezino djelovanje postaje primarni uzrok gotovo svakoga organskog oblika, funkcije i ponašanja.

Pristalice adaptacionizma skloni su vjerovati kako se fenotipska obilježja mogu promatrati te objašnjavati odvojeno od organizma kao cjeline. Upravo spomenuto vjerovanje prigovor je i sociobiologiji, koja je protkana takvim objašnjenjima (Bracanović, 2005).

Osim spomenutih prigovora, možemo reći da problematičnost sociobiologije leži i u odlaženju u redukcionizam. Naime, problem je, ukoliko prihvatimo tezu da je naše ponašanje genetski uvjetovano, utoliko ćemo biti izloženi redukcionizmu te ćemo sve svoditi na puku biologijsku osnovu. Osim toga, rekli smo kako sociobiologija nastoji objasniti ponašanja poput, primjerice, altruizma. Bracanović u knjizi „Evolucijska teorija i priroda morala“ navodi i paradoks altruizma. Naime, budući da je jedna od „strategija“ evolucije i širenje potomstva, odnosno razmnožavanje, čini se kako jedinke koje su altruistične i brinu za tuđe preživljavanje smanjuju, samim time, svoje izgleda, odnosno umanjuju spomenute strategije. Drugim riječima, „altruistično ponašanje smanjuje podobnost“ (Bracanović, 2007: 56).

Ruth Bleir (1984) također iznosi nekoliko prigovora sociobiološkom gledištu ljudskoga ponašanja i djelovanja. Za početak, nedostatak sociobiološkog gledišta leži u pretpostavci kako on naglašava etnocentričnost samoga ponašanja. Ono što se time želi reći jest da je problem u tome što sociobiološki opisi pretpostavljaju neke univerzalne značajke ljudskog ponašanja koji su svojstveni zapadnom industrijskom svijetu. Odnosno, sociobiologija je zastarjela znanost jer ne postoji nešto poput „univerzalnog ponašanja“. Primjerice, ne postoji pretpostavka koja bi garantirala da muškarci i žene u različitim društvima i kulturama ne će na drugačiji način promatrati muška i ženska obilježja. Nadalje, problematičnost sociobiološkog viđenja leži i u nedostatku definicija ponašajnih, odnosno bihevioralnih jedinica. Naime, sociobiolog govori o agresivnosti, altruizmu ili moralu, ali ne daje njihova objašnjenja; ne definira ih. Slijedom toga, čitajući o sociobiologiji, možemo interpretirati ključne pojmove putem subjektivne analize. Osim spomenuta dva prigovora, nailazimo ponovno na antropomorfizam, odnosno na poimanje ljudskoga ponašanja kroz prizmu životinjskoga. Naime, to što određeno ljudsko ponašanje nalikuje onome životinjskome, ne znači da su ona istovjetna. Također, prigovor sociobiologiji jest taj da zanemaruje neke nepoželjne podatke o životinjama. Primjerice, u Južnoj Americi postoji ptica koja posjeduje vlastiti teritorij u kojemu ima čitav harem mužjaka. Dakle, prigovor naglašava kako sociobiolozi ne će upotrebljavati navedeni fenomen kao „prirodan“ koliko će za prirodno ponašanje koristiti fenomene poput muškog promiskuitetnog ponašanja ili ženine brige za obiteljski život. Nadalje, postoje i drugi nedostaci sociobiologije; oni vezani uz jezik i logiku.

Bleir (1984) navodi kako postoje razne tehnike koja služe za manipuliranje jezikom i logikom te, naposljetku, dovođenja do pogrešnog, odnosno (ne)željenog zaključka. Primjerice, sociobiolozi ističu kako majke iskazuju veću brigu i skrb o djeci, dok muškarci to rade u znatno manjem obujmu. Međutim, kod mnogih je primata pokazano drugačije, odnosno, postoje vrste kod kojih su očevi ti koji su privrženiji i brižniji o mladunčadi, što povlači zaključak da roditeljska skrb ne ovisi o spolu, već o socijalnim i ekološkim faktorima, kao i o samom procesu učenja i usvajanja obrazaca (Bleir, 1984).

Pogledavši prigovore upućene sociobiologiji, možemo se zapitati igra li spol ulogu u percipiranju roda te je li rodno ponašanje dano *a priori* ili *a posteriori*? Prije analize spomenutog pitanja, podsjetit ćemo kako evolucijska psihologija podrazumijeva vjerovanje kako su psihološki elementi nastali kao produkti evolucijske prošlosti, što znači da naš um posjeduje veliki broj različitih modula za obavljanje i pohranjivanje različitih informacija. S obzirom na to da su naši moduli produkti evolucijske prošlosti, za očekivati je kako su oblikovani i za rješavanje problema koji su imali naši preci. Meri Tadinac i Ivana Hramatko (2004) analiziraju pitanje spolnih razlika. Autorice naglašavaju kako evolucijska psihologija pretpostavlja da će spolne razlike slijediti slično pravilo u različitim društvima, odnosno da kultura neće imati utjecaja na možebitne razlike. Spomenuta tvrdnja značila bi kako odgoj, društveni kontekst i vrijeme u kojemu pojedinac obitava, ne igraju preveliku ulogu u stvaranju i aktualiziranju same jedinice. Primjerice, to što je danas vidljiva rodna podjela kroz svakodnevne aktivnosti, ne znači da je ona proizvod društva već biologije. Primjeri koje autorice navode proizlaze iz životinjskoga svijeta. Naime, ističu kako je već u ranijoj dobi vidljiva razlika u interpretaciji igara i načinu igranja kod djevojčica i dječaka na način da se dječaci igraju igrama s više fizičkoga kontakta, dok je kod djevojčica to smanjeno. Također, autorice navode i primjer mladunčadi vjeveričastog majmuna, kod kojega muška mladunčad vrijeme provodi igrajući se igračkama koje više simpatiziraju muška djeca, poput lopte, dok se ženska mladunčad više igra igračkama koje preferiraju djevojčice, odnosno lutkama. Razlog zašto je tome tako, navode autorice, jest prilagođavanje na kasnije životne uloge. Međutim, možemo se zapitati je li uistinu takva situacija i s ljudima? Spomenute razlike mogu biti puki konstrukt, a pitanje je možemo li poistovjećivati ljude sa životinjama? Naime, životinje nemaju kulturalne obrasce te se od ljudi razlikuju time što nemaju mogućnost racionalnog djelovanja, odnosno racionalnog rezoniranja. Thomas Nagel, američki filozof, u članku pod nazivom „What

is It Like to Be a Bat“ ili u prijevodu „Kako je to biti šišmiš“ ističe kako mi ne možemo znati kako je to biti šišmiš jer ne dijelimo isto subjektivno iskustvo. Odnosno (Nagel, 1999: 4):

Naše vlastito iskustvo pruža nam temeljni materijal za naše zamišljanje, čiji je domet zbog toga limitiran. Ne će nam pomoći zamišljanje da imamo tkaninu na rukama koja nam omogućava letenje naokolo u sumrak i zoru hvatajući insekte ustima; da imamo veoma siromašnu vizualnu sliku svijeta i opažamo taj okolni svijet sistemom reflektirajućih visokofrekventnih zvučnih signala; da provodimo dan viseći naopačke u potkrovlju. Koliko do sada mogu zamisliti (što i nije jako puno) to mi samo govori kako bi za mene izgledalo da se ponašam kao šišmiš. Ali to nije pitanje. Želim znati kako je za šišmiša biti šišmiš. Kada pokušam zamisliti kako to izgleda, bivam ograničen sredstvima vlastitom uma, a ta sredstva nisu adekvatna za taj zadatak.

Gledajući životinjsko ponašanje, možemo uočiti sličnosti s ljudima i na temelju njih stvarati određene paralele, ali ne možemo u potpunosti poistovjetiti ljude i životinje jer to što mi nešto vidimo kao takvo, ne znači da uistinu i jest tako. Nadalje, nemogućnost poistovjećivanja ljudi i životinja, vidio je i američki sociolog George Herbert Mead. Naime, Mead ističe kako postoji kvalitativna razlika između ljudi i životinja. Razlika koju Mead postulira jest ona koja se tiče jezika. Naime, on naglasak stavlja na jeziku kao socijalnom proizvodu koji nam služi za posjedovanje svijesti. Također, osoba za Meada predstavlja svjestan proces, odnosno (Mead, 1962/2003: 131):

Osoba je nešto što ima razvoj; ona ne postoji od početka, pri rođenju, nego nastaje u procesu društvenog iskustva i aktivnosti, dakle razvija se u danoj individui kao rezultat njenih odnosa spram tog procesa kao cjeline i spram drugih individua unutar tog procesa.

Imajući u vidu tu činjenicu, s razlogom se možemo zapitati, je li evolucijska psihologija ipak u krivu te igra li kultura i društveni poredak kod ljudi svojevrsnu ulogu u rodnome istraživanju i percipiranju? Odnosno, jesu li spolne razlike determinirale rodno razumijevanje muškaraca i žena? Nadalje, Tadinac i Hramatko (2004) navode kako su razlike karakteristične za spol vidljive od najranije dobi te su prikazane i kod drugih sisavaca, a kao primjer navode nekoliko njih koje su evolucijske psiholozi najviše istražili, a to su: kognitivne sposobnosti, izbor partnera te ljubomora (Tadinac i Hramatko, 2004, u Hrgović i Polšek, 2004) .

4.2.Primjeri spolnih i/ili rodni razlika muškaraca i žena

U ovom potpoglavlju naglasak je stavljen na tri dimenzije iskustava ili sposobnosti po pitanju rodni razlika, kognitivne sposobnosti, izbor partnera i ljubomoru.

Kada je riječ o kognitivnim sposobnostima i razlikama koje muškarci i žene ostvaruju, važno je spomenuti na koji način se spomenute razlike manifestiraju. Kao primjer, autorice navode kako su se u brojnim istraživanjima, muškarci pokazali kao bolji u rješavanju zadataka koji podrazumijevaju procesuiranje prostornih informacija te njihovu obradu. Zadaci tog tipa vezani su uz mentalno rotiranje objekta, praćenje samog objekta, vizualiziranje određenih figura te u zadacima kojima su svojstvene matematičke vještine. Za razliku od muškaraca, žene bolje rješavaju probleme vezane uz verbalne zadatke poput onih koji se tiču perceptivne brzine, aritmetike te motorike. Ono što bi išlo u prilog ovakvoj tezi jest činjenica da su takvi zaključci rasprostranjeni u mnogim zemljama; dakle, neovisno o kulturi o kojoj se radi. Kada je riječ o spolnim razlikama muškaraca i žena s obzirom na kognitivno funkcioniranje, moramo pogledati njihovo porijeklo i izvor samoga nastanka. Postoji nekoliko evolucijskih teorija koje nastoje objasniti spomenute razlike, a one su: teorija sustava razmnožavanja, teorija podjele rada, teorija plodnosti i roditeljske skrbi. Teorija sustava razmnožavanja ističe kako je do razlika u kognitivnom rezoniranju prostornih mogućnosti došlo iz razloga jer su mušjaci imali veći raspon kretanja tražeći partnericu ili sredstva koja bi ju privukla. Ovakva teorija objašnjavala bi isključivo poligine vrste koje su se kretale u potrazi za partnericama, dok su monogamne vrste imale smanjeno kretanje. Dakle, teorija predviđa da će razvijeniju prostornu orijentaciju imati mušjaci koji su se više kretali. Međutim, teoriji se zamjera stupanj generalizacije jer teza da su se muškarci više kretali nije u potpunosti potvrđena u svim kulturama (Tadinac i Hromatko, 2004, u Hrgović i Polšek, 2004).

Kada je teorija podjele rada u pitanju, autorice ističu kako je ovakva teorija proizašla iz razmišljanja Silvermana i Eala, a podrazumijeva tezu da razlikovanje kognitivnih funkcija muškaraca i žena leži u podjeli rada. Naime, poznato je kako su se muškarci bavili lovom, dok su žene sakupljale plodove. Upravo spomenuta podjela rada utječe na prostornu orijentaciju. Razlog tomu je taj što su muškarci bili ti koji su mijenjali mjesto boravka u potrazi za lovinom, dok su žene bile te koje su ostajale na mjestu i sakupljale plodove, a sposobnost razlikovanja biljaka zahtijevala je od žena preciznost i točnost. Dakle, razlika muškaraca i žena po pitanju kognitivnog funkcioniranja posljedica je različitog gledanja na stvari i različitog stavljanja fokusa na određene

segmente stvarnosti. Primjerice, žene kao čuvarice mjesta stanovanja, razvile su sposobnost spontanog percipiranja i fokusiranja pažnje na širok raspon stvari iz okoline. Međutim prigovor ovakvoj teoriji također leži u stupnju generalizacije. Naime, što je s onim životinjskim vrstama kod kojih podjele na taj način nisu zaživjele; primjerice kod životinja kod kojih je ženka lovkinja, a mužjak poligin? Što se teorije plodnosti i roditeljske skrbi tiče, istu su iznijeli Sherry i Hampson. Teorija podrazumijeva činjenicu da smanjena prostorna orijentacija tijekom plodnoga razdoblja ima za cilj očuvanje uvjeta u organizmu. Naime, u uvjetima plodnosti ili trudnoće, energija koja je uložena u veće fizičke aktivnosti može imati negativan ishod za organizam pa upravo iz tog razloga fizička aktivnost nije postala evolucijski adaptivno ponašanje. Upravo ova teorija jest proširenje dviju navedenih, s tim da spomenuta ima i novi udio; naime, ističe hormonalno ponašanje koje ima u vidu povećati reproduktivni uspjeh (Tadinac i Hromatko, 2004, u Hrgović i Polšek, 2004).

Što se tiče izbora partnera, evolucijska teorija spolnih razlika naglašava kako se ljudi ponašaju kombinirajući različite strategije. Naime, ljudi traže partnere određenih osobina iz razloga rješavanja određenih adaptivnih problema iz prošlosti. Imajući uvidu kako su muškarci i žene imali različite adaptivne probleme, za očekivati je kako će imati odvojene i različite strategije kada je u pitanju odabir samoga partnera. Poznato je da se muške i ženske spolne stanice razlikuju i to na način da su spermiji pokretljiviji i manji, a jajašca veća te dolaze u fiksnom broju za čitav život. S obzirom na to da su žene kroz povijest više riskirale samom seksualnom radnjom, evolucija je išla u korist onih koje su bile izbirljivije, odnosno selektivnije po pitanju izbora partnera. Razlog tomu je taj što su njihovi potomci, zahvaljujući većem stupnju selektivnosti, bili otporniji te imali veće šanse za samo preživljavanje. Ono što može biti prigovor ovakvom poimanju jest činjenica da danas suvremena žena ima dostupnu i razvijenu kontracepciju te ne treba strahovati od možebitne trudnoće, a ujedno i razvoj zdravstvene njege doprinio je tome da preživljavanje potomstva nije više bazirano na odabiru samoga partnera. Evolucijski psiholozi za ovu tvrdnju naglašavaju kako je seksualna psihologija također prošla kroz faze evolucije, što znači da su neki mehanizmi prisutni i danas, unatoč promjeni okoline. Ono što je karakteriziralo ženin odabir partnera bili su resursi. Naime, žena je morala birati odgovarajućeg partnera s dostatnim resursima, visokog socijalnog statusa te onog koji je stabilan i voljan brinuti o potomstvu te u njega i ulagati. Nadalje, Tadinac i Hromatko (u: Hrgović i Polšek, 2004) naglašavaju kako postoje razlike i u obraćanju pažnje na sam izgled, kada je riječ o muškarcima i ženama. Žene su te koje svoju pažnju

usmjeravaju na visinu, atletsku građu što ukazuje na mogućnost branjenja vlastite ženke i potomstva dok su muškarci ti koji su fokusirani na dob same partnerice, čistu kožu ili ljepotu lica. Darwin u svojem djelu „Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu“ ističe kako se strategije odabira partnera kod ljudi ne razlikuju previše od životinjskoga svijeta te piše (1871/2007: 260):

Čovjek pomno motri svojstva i rodovnik svojih konja, goveda i pasa prije nego što ih sparuje, ali kad se sam ženi, rijetko kada ili nikada ne brine takvu brigu. Prepušten slobodnom izboru, nošen je gotovo istim nagonima niže životinje, iako im je toliko superioran da visoko vrednuje duhovne dražesti i vrline.

Kada je riječ o ljubomori i spolnim razlikama u njenom percipiranju, rezultati su jednoznačni. Tadinec i Hromatko (2004) pišu kako su muškarci i žene podjednako ljubomorni. Međutim, autorice navode i prigovore koje toj tezi upućuju evolucijski psiholozi. Naime, evolucijski psiholozi ističu kako se ovakvom tumačenju i zaključivanju pristupa previše globalno, odnosno ako uzmemo u obzir da muškarci i žene doživljavaju jednak stupanj ljubomore, postavlja se pitanje koliku važnost pridaju određenim signalima. Nadalje, autorice pišu kako je pretpostavka da će muškarci veću važnost pridati seksualnoj nevjeri dok su žene one koje važnost pridaju emocionalnoj podređenosti. Razlog zbog kojega muškarac više pažnje posvećuje seksualnoj ljubomori jest taj što je njemu u interesu da bude siguran u očinstvo djece, a seksualnom nevjerom dolazi do nesigurnosti i potencijalnog gubitka za muškarce. S druge strane, razlog ženine emocionalne ljubomore leži u činjenici da muškarci nerijetko ulažu u žene s kojima imaju seksualne odnose te dolazi do uzajamnog posvećivanja pažnje, energije i sredstava. Ono što se želi ovime reći jest da je evolucijska psihologija doprinijela razlikovanju muškaraca i žena u ponašanju i djelovanju (Tadinac i Hromatko, 2004, u Hrgović i Polšek, 2004).

Međutim, je li uistinu tako da su žene te emocionalnije i senzibilnije, a muškarci agresivniji, racionalniji? Je li maskulinitet determiniran agresivnošću, a feminitet senzibilnošću? Ruth Bleir (1987) u knjizi „Science and Gender. A Critique of Biology and Its Theories on Women“ piše kako je agresivnost postala temeljna muška odrednica, a autorica navodi i primjer s miševima. Naime, ističe kako su znanstvena istraživanja pokazala da muški miševi pokazuju manji stadij agresivnosti u zrelijoj dobi, ukoliko su bili podložni kastraciji prilikom rođenja. Također, autorica navodi da su ženski miševi, kojima je dan muški hormon prilikom rođenja, pokazivali kasnije viši stupanj agresije (Bleir, 1987). Međutim, autorica upozorava kako agresivnost predstavlja različite

stvari za različite ljude. Nadalje, autorica piše kako se takvo opažanje provedeno na životinjama, prebacuje i na ljude, a agresivnost se pripisuje maskulinitetu. Bleir (1987) navodi kako su provedena i brojna istraživanja koja bi dokazala spomenutu tvrdnju te navodi neka od njih. Primjerice, Bleir opisuje istraživanje kojemu je cilj bio ispitati na koji način hormoni utječu na ljudski mozak. Prilikom istraživanja postavljene su dvije grupe sastavljene od djevojčica koje su kao fetusi bile izložene muškim hormonima. Naime, dio majki je primao doze testosterona dok je drugi dio svjedočio tomu da se u fetalnim žlijezdama proizvode velike količine androgena. Djevojčice rođene na ovaj način pokazivale su muške odlike, čak i spolne organe pa su kasnije morale biti podvrgnute plastičnoj operaciji. Autori istraživanja pronašli su, kod takvih pacijenata, elemente maskuliniteta poput intenzivnog trošenja energije, preferiranje „muških igračaka“, preferiranje odjeće za „dječake“. Istraživanje je pokazalo da je odlika maskuliniteta i agresivnost kao ponašanje. Međutim, Bleir ističe i nekoliko prigovora ovakvome zaključku. Naime, Bleir naglašava kako istraživači nisu proučili emocionalno stanje djeteta u situaciji kada je imao muške genitalije, kao i činjenicu da su zanemarivali socijalno i obiteljsko okruženje koje je moglo imati utjecaja na ponašanje i stvaranje rodnog identiteta. Također, postavlja se pitanje jesu li pacijenti s izraženim „muškim ponašanjem“ bili i oni koji su imali muške genitalije? U tom slučaju, rod bi bio vrlo arbitraran i lomljiv konstrukt, ukoliko bi isti ovisio o plastičnoj operaciji (Bleir. 1987).

Prigovor kojega možemo sada istaknuti baziran je upravo na primjerima koje Ruth Bleir iznosi u svojoj knjizi. Naime, ako zamislimo situaciju u kojoj osoba promijeni spol, primjerice, iz ženskoga u muški, povlači li to za sobom i tvrdnju da je promjenom spola usvojila i „muška“ obilježja, poput agresivnosti? Zastupnici teze da je spolom sve određeno, morali bi se složiti s ovom tvrdnjom, međutim, ovako iznesena, djeluje poprilično problematično. Slijedom toga, dolazimo do novih pitanja: je li percepcija roda produkt spolnog razlikovanja muškaraca i žena? Da bismo odgovorili na ta pitanja, moramo pogledati koje su, osim navedenih, karakteristične razlike kada su u pitanju muškarci i žene, odnosno postoji li nešto što je isključivo povezano s maskulinitetom, odnosno feminitetom?

4.3. Imaju li muškarci i žene različite verbalne sposobnosti utemeljene na genetskom nasljeđu?

Deborah Cameron (2009) u članku „Sex/Gender, Language and the New Biologism“ navodi dvije vrste generalizacija kada su u pitanju verbalne sposobnosti muškarca i žena, a one su:

1. Jedan je spol (u nekim tumačenjima muški, a u drugima ženski) urođeno obdaren sa superiornijim verbalnim sposobnostima i većim predispozicijama prema verbalnoj komunikaciji;
2. Dva se spola razlikuju u tipičnim načinima verbalne komunikacije, odnosno, muškarci su oni koji preferiraju konkurentnije stilove govora, dok su žene kooperativnije te empatičnije.

S obzirom na gore navedene generalizacije, možemo se zapitati je li uistinu tomu tako, odnosno, proizlazi li, prema nekima biološki uvjetovana, muška racionalnost, a ženina osjećajnost iz shvaćanja i upotrebe jezika? Cameron navodi tvrdnju Robin Dunbar kako je jezična razmjena imala iste ciljeve, odnosno svrhe i za ne-ljudske primete. Nadalje, Dunbar napominje kako jezik dopušta razmjenu informacija, što za sobom povlači hipotezu da su žene bile glavni pokretači. Cameron (2009) dalje ističe kako postoje autori koji sugeriraju da razlog ženine superiornosti po pitanju verbalnih sposobnosti leži u činjenici da su one brinule o djeci, sakupljale plodove te oblikovale domaće proizvode, što je doprinijelo funkcionalnoj evoluciji jezičnih područja mozga. S druge strane, muškarci su oni koji su sudjelovali u lovu te su jezični razvoj blokirali. Drugim riječima, muškarci su za vrijeme lova šutjeli, dok su žene, za vrijeme prikupljanja plodova, razmjenjivale riječi te samim time i verbalne sposobnosti. Spomenuti argument suočava se s nekoliko prigovora. Za početak, teza da su muškarci ti koji love, a žene one koje sakupljaju plodove je previše pojednostavljena. Nadalje, argument kako su „moderne“ žene komunikativnije u odnosu na muškarce ne nailazi na čvrste dokaze. Cameron (2009) navodi i studije koje ukazuju na činjenicu da u neformalnoj komunikaciji nema spolnih razlika dok u formalno obilježenim komunikacijama, muškarci su oni koji govore više. S druge strane, autorica napominje kako su različiti istraživači sugerirali da jezične rodne norme potječu iz djetinjstva i to na način da su dječaci oni koji su u većim grupama, igraju natjecateljske igre s kompleksnim pravilima te na taj način stječu konkurentniji stil govora, dok djevojčice igraju jednostavnije igre te njeguju kooperativni stil verbalnog izražavanja. Slijedom svega navedenog, Cameron (2009) ukazuje na istraživanje kojega je provela Marjorie Harness Goodwin istražujući interakciju djevojčica te je

zaključila da, gore navedene pretpostavke o načinu igre i komuniciranju među djevojčicama, nisu točne. Naime, utvrđeno je kako su djevojčice imale hijerarhijsku strukturu unutar igara, surađivale su oko pravila te se u njima i natjecale.

Kada je o razvitku samoga jezika riječ, postoje dva pristupa koja pretpostavljaju razlog njegova nastanka. Naime, prvi razlog ukazuje da se jezik razvio kako bi olakšao socijalne aktivnosti, dok drugi naglašava kako jezik služi kao alat za udvaranje. Drugim riječima, prvi pristup vezan je uz prirodnu selekciju, a drugi počiva na seksualnoj. Seksualna selekcija podrazumijevala bi koncept koji pokazuje zašto su određene jedinke opstale, dok druge nisu. Primjerice, paunu rep ne služi za preživljavanje, ali služi za udvaranje. Slijedom toga, uspješnim udvaranjem, pauni imaju više potomaka te više mogućnosti za širenjem vlastitih gena. Dakle, što je rep kod pauna, to je jezik kod ljudi. (Cameron, 2009). Pogledamo li tezu da je jezik služio kao alat za udvaranje, možemo uvidjeti i kontradiktornost s tezom da su žene one komunikativnije. Naime, Dunbar napominje kako spomenuti razlog nastanka jezika ne ide u prilog teoriji da su muškarci ti koji su šutjeli i lovili jer od koga bi onda, suvremeni muškarci, naslijedili komunikativne gene? (Dunbar, prema Cameron, 2009). Nadalje, što je s društvenim vezama po pitanju verbalnih sposobnosti? Cameron ukazuje na studiju, koju su pronašle sociolingvistice Terttu Nevalainen i Helena Raumolin – Brunberg, o ranoj engleskoj korespondenciji koja govori da su muškarci oni koji su napredniji od žena, kada je riječ o usvajanju gramatičkih vještina visokog statusa. Dakle, suprotno od onoga na što se danas ukazuje. Drugim riječima, razvitak jezika i njegova upotreba društveno je uvjetovana, a isti se razvija u određenom vremenu, slijedom različitih iskustava. Pogledamo li Meadovo tumačenje jezika koje kaže: „Čini se da jezik nosi upravo skup simbola koji odgovaraju stanovitom sadržaju koji je mjerljivo identičan u iskustvu različitih pojedinaca“ (Mead, 1962/2003: 54) možemo zaključiti da se on razvija kroz iskustvo, odnosno kooperaciju, a ne spol. Iz svega navedenog, vidljivo je kako današnje društvo naglašava „rodni jaz“. Naime, spol postaje dimenzija osobnog identiteta i napretka te samim time, determinira i ponašanje jedinke. Iako postoje brojni argumenti u prilog genetski uvjetovanim verbalnim sposobnostima, ne smijemo zanemariti društveni kontekst te samoaktualizaciju osobe unutar socijalne zbilje. Drugim riječima, novi biologizam valja uzeti u obzir prilikom proučavanja rodni razlika muškaraca i žena, ali to ne znači da treba odustati od vlastitih uvjerenja. Krunoslav Matešić u članku „Kognitivne spolne razlike: jučer, danas, sutra“ analizira kognitivne razlike muškaraca i žena koristeći se brojnim studijima i autorima koji su proučavali spomenutu temu te

dolazi do sljedećeg zaključka. Naime, biološka objašnjenja spolnih razlika naglasak stavljaju na spolne hormone te odnose sive i bijele tvari u mozgu, ali to ne znači da su takva objašnjenja nužno dovoljna. S druge strane, Matešić (2008) naglašava kako sociokulturna objašnjenja u prvi plan stavljaju socijalizaciju te iskustvo same jedinke. S obzirom na različitost pristupa u izučavanju kognitivnih sposobnosti muškaraca i žena, Matešić (2008) upozorava kako postoje brojni autori koji odbacuju tezu o spolnim razlikama te uvode onu o spolnim sličnostima te piše: „Uz iznimku nekoliko jasnih spolnih razlika, rezultati istraživanja za ostale sposobnosti pokazuju razmjerno male i nerijetko nekonzistentne spolne razlike” (Matešić, 2008: 812). Dakle, kada je riječ o kognitivnim spolnim razlikama muškaraca i žena, fokus je nerijetko na razlikama, a gotovo nikad na sličnostima.

5. BIOLOGIJSKO RAZLIKOVANJE „MUŠKOG“ I „ŽENSKOG“

Biologija nalaže ženama da budu majke, skrbiteljice te kućanice, a sve te uloge podrazumijevaju pasivnost, slabost, intuiciju. S druge strane, muškarac je onaj koji prehranjuje obitelj, lovac i sakupljač, a epiteti koje vezujemo uz takvo ponašanje jesu racionalnost, snaga, aktivnost. Naime, što je to što razlikuje ženu od muškarca? Željka Matijašević (2006) u knjizi „Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan“ iznosi Freudovo i Lacanovo viđenje ženskosti. Naime, Freud naglašava kako je ženama svojstven narcizam kao i osjećaj stida. Nadalje, žene su one koje su, prema Freudu, društveno slabije te imaju manje mogućnosti za iskazivanje nagona od muškaraca (Matijašević, 2006). Ovakvo Freudovo viđenje žena ukazuje na njihovu drugost; na činjenicu da su one one inferiorne. Matijašević ističe (2006: 103) i argument kojega iznosi Juliet Mitchell kako bi objasnila prigovor koji bi Simone de Beauvoir mogla uputiti Freudu te piše:

Kako je, kaže Mitchellova, žena za Beauvoirovu drugi spol, krajnje Drugo na pozadini kojeg se muškarac definira kao subjekt, apsolutna drugost, zamjera Freudu maskulinitet njegova prikaza seksualnog razvoja budući da dječak predstavlja normu, a djevojčica otklon od norme.

Nadalje, imamo i Lacanovo poimanje ženskoga, koji, oslanjajući se na Freuda, svoju pažnju usmjerava na falus kao temeljno razlikovanje među spolovima. Matijašević ističe kako Lacanovo poimanje žene također podrazumijeva subordinaciju u odnosu na muškarce te naglašava kako je Lacan definirao ženu rečenicom „Žena ne postoji“. Također, citirajući Lacana, autorica piše: „Ženu je Lacan definirao pozicijom koju označava kao „ne-sva“ u odnosu na falusni užitak“ (Lacan, prema Matijašević, 2006: 197). Dakle, iz navedenog možemo vidjeti da je žena ispod muškarca, ona je objekt koji je lišen apsolutnih kategorija i biva objašnjen isključivo kroz prizmu patrijarhalne moći i diskursa. S druge strane, često čujemo rečenice poput „muškarci su nasilniji i agresivniji“ ili smo izloženi čuđenju u slučaju da žena počini bilo kakav vid fizičke agresije. Razmatrajući gore navedene pretpostavke, ostaje nam zapitati se jesu li muškarci ti koji su prošli kroz proces evolucije i postigli određene promjene, dok je žena ostala na istome stupnju svoga razvoja. Ruth Hubbard upravo se isto pita u svojem članku „Have Only Men Envolved“ prikazanom u zborniku radova pod nazivom „The Gender of Science“. Autorica napominje kako

Darwinov seksizam, odnosno njegova androcentričnost nije često spominjana, a vidljiva je kroz njegova djela. Primjera radi (Darwin, 1871/2007: 240):

Muškarac je tjelesno i duhovno moćniji od žene i u divlja vremena on je drži u kudikamo bjednijem stanju sužanjsva nego što to rade mušjaci bilo koje druge životinje; stoga ne začuđuje što je on zadobio moć odabira.

Navedeni citat pokazuje Darwinovu preferenciju prema muškarcima i isticanje njihove superiornosti u odnosu na žene. Nadalje, Hubbard (2002) naglašava kako isticanje takve superiornosti povlači za sobom tezu da je muškarac taj koji je napredovao kroz vrijeme slijedom određenih okolnosti, primjerice, zbog konstantnog lova i borbe za ženu, dok su ženine tjelesne i mentalne sposobnosti ostale u stagnaciji. Upravo takvo odijeljivanje muškaraca i žena sadržano je sociobiološkom tumačenju, a naziva se „novi znanstveni seksizam“ (Hubbard, prema Kourany, 2002: 161). Već smo napomenuli kako sociobiologija promatra ljudsko ponašanje na osnovi Darwinove teorije evolucije, što znači da iste principe prenosi i u objašnjenje spolnih i rodni razlika. Prije njihove analize, važno je sagledati spolnu selekciju i rodne razlike koje iz nje proistječu. Naime, obilježje i znak muškog ponašanja jest sama aktivnost, dok je kod žene to postala pasivnost pa se i same rodne razlike zasnivaju na spomenutim stereotipima. Hubbard u svom članku piše:

Ciklus se lako stvara: počinje s viktorijanskim stereotipom o aktivnom muškarcu i pasivnoj ženi, a nastavlja se promatranjem životinja, algi, bakterija, ljudi te sva pasivna ponašanja naziva ženstvenim, dok aktivna i ciljno orijentirana ponašanja muževnim¹ (Hubbard, prema Kournay, 2002: 161-162).

Razmatrajući spomenuti stereotip možemo se zapitati: što je s iznimkama i činjenicom da se društvene okolnosti mijenjaju, a slijedom toga bi se trebala mijenjati i društvena svijest o određenim stvarima? Hubbard (2002) navodi primjere u kojima pokazuje da „tipično“ žensko ponašanje može odstupati od zadanih normi. Primjerice, američki muflon poznat je po tome što se razlike u spolu ne primjećuju, imaju jednaku tjelesnu formu, boju dlake te strukturu rogova (Hubbard, prema Kournay, 2002). Gledajući navedeni prikaze, možemo zaključiti da postoje

¹ „The circle is simple to construct: one starts with Victorian stereotype of the active male and passive female, then looks at animals, algae, bacteria, people, and cells all passive behavior feminine, active or goal-oriented behavior masculine“ (izvorni tekst iz Kournay, 2002: 161-162).

primjeri kod kojih nisu prisutna dominantno „muško“ i „dominantno“ ženska obilježja. Slijedom toga, vidimo da su rodne nejednakosti proizašle iz društvenih konstrukcija, a ne iz biološkog determinizma. Kada je riječ o konstruktivizmu, važno je spomenuti Immanuela Kanta i njegov kopernikanski obrat. Naime, Kantov kopernikanski obrat predstavlja čovjekovo okretanje samome sebi. Odnosno, u središte interesa dolazi čovjek sa svojim spoznajnim vrijednostima. Dakle, Kantovim kopernikanskim obratom, čovjek postaje središte vlastite spoznaje, odnosno dolazi do antropocentričnosti. Drugim riječima, svijet oko sebe konstruiramo sami. Nadalje, Berger i Luckmann ističu kako je „zbilja socijalno konstruirana“ (Berger i Luckmann, 1985/1992: 15), što znači da nam nije *a priori* dana ili determinirana već ju sami konstruiramo. Dakle, kada promišljamo o tome što uopće znači univerzalno aktivna ili univerzalno pasivna jedinka, možemo se zapitati jesu li aktivnost i pasivnost jednakoga značenja u svim kulturama; mijenjaju li se značenja slijedom određenih događaja i protežnosti vremena? Drugim riječima, definicije određenih pojmova razlikuju se od društva do društva. Berger i Luckmann ističu sljedeće: „Ono što je „zbiljsko“ tibetanskom monahu ne mora biti „zbiljsko“ američkom biznismenu“ (Berger i Luckmann, 1985/1992: 17). Da bismo bolje objasnili jezičnu konstrukciju, prisjetit ćemo se paradoksa Tezejevog broda. Naime, Tezej je bio mitski junak te su njemu u čast tadašnje vlasti izgradile brod. Zamislimo sada da brod počne truliti te vlasti polako mijenjaju dasku po dasku da bi, na kraju, sve stare daske bile zamijenite novima, odnosno Plutarh piše:

Uklanjali su stare daske i ubacivali zdrave, sklapajući jedne uz druge, tako da je ovaj brod postao filosofima primer za sporni logički problem narastanja, jer jedni tvrde da brod pri tom ostaje isti, a drugi da ne ostaje isti“ (Plutarh, 1987: 45).

Pitanje koje se javlja jest: je li to i dalje isti brod na kojemu je Tezej plovio ili je postao neki drugi u međuvremenu? Promotivši spomenuti paradoks, možemo ga prenijeti i na poimanje danih definicija. Hoće li nedostatak jednog epiteta u definiciji „aktivan“ promijeniti i samu njegovu bit ili će ostati jednaka? Upravo iz tog razloga, univerzalne definicije rodnih uloga muškaraca i žena ne postoje. Naime, aktivnost muškarca ne bazira se samo na biološkim komponentama. Primjera radi, prisjetimo se što Simone de Beauvoir kaže o biologijskim podacima. Naime, Beauvoir (2016) postavlja pitanje: što je uopće žena? Naime, je li žena njena maternica, njen um, jajna stanica ili nešto četvrto? Slijedom toga, je li žena samo pasivna jedinka ili i štošta drugo? Hoćemo li, izostankom jednoga elementa „žene“, i dalje imati ženu pred sobom ili će se ona promatrati kao nešto drugo? S druge strane, Beauvoir (2016) naglašava i dualnost muške gamete i ženske jajne

stanice, govoreći kako je prva smatrana racionalnom i aktivnom, a druga pasivnom. Nadalje, Beauvoir naglašava kako potonje ne možemo jednoznačno promatrati jer bi to značilo da jedno ima prevlast nad drugim, a činjenica je zapravo drugačija; činjenica jest ta da se oni međusobno nadopunjuju. Drugim riječima: „Zaključujemo dakle da je uloga dviju gameta u temelju identična; one zajedno stvaraju živo biće u kojem se obje gube i nadilaze“ (Beauvoir, 2016: 37). Dakle, iz navedene teze kontradiktorno je zaključiti da jedan spol/ili rod ili prevlast nad drugim kada se oni međusobno nadopunjuju i nadilaze. Naime, jednako kao što je Tezejev brod satkan od mnogo dasaka, tako su i psihološke komponente muškaraca i žena satkane od brojnih elemenata, ali ne i univerzalno dane ili nepromjenjive. Stoga, ne možemo zaključiti da će nedostatak racionalnosti kod pojedinog muškarca povući za sobom zaključak da spomenuti nije muškarac, kao što nedostatak pasivnosti kod žena ne povlači za sobom zaključak da one nisu žene. Naime, što uopće znači jedan aspekt ljudskoga ponašanja zvati muškim, a drugi ženskim? Odgovor na postavljeno pitanje analizirala je i Evelyn Fox Keller u knjizi „Reflections on Gender and Science“ gdje se pita kako pobiti mit koji kaže da su objektivnost, razum i um „rezervirana“ tumačenja za muški dio, dok ženama pripadaju epiteti poput subjektivnosti, osjećaja i prirode. Keller naglašava kako u znanosti „hard“ pripada maskulinitetu dok „softver“ poistovjećujemo s feminitetom. Nadalje, autorica (1985) naglašava kako je feminitet postao svojevrsna inačica za sentimentalnost. Nadalje, problematičnost spomenutog poimanja znanosti počinje u najranijoj dobi, gdje su djeca u ranim godinama podložna mišljenju kako je znanost za muškarce. Slijedom toga, stvara se mišljenje kako je znanost muževnija od, primjerice umjetnosti. Nadalje, Keller navodi i istraživanje u kojemu su sudjelovali dječaci, učenici engleske škole te citira Hudsona:

Umjetnosti su povezane sa seksualnim užitkom, znanosti sa seksualnom apstinencijom.

Umjetnika se veže uz lijepo obučenu ženu dobrog izgleda s kojom uživa u toplom seksualnom odnosu; znanstvenika se veže uz glupu i aljkavu ženu za koja ga fizički ne privlači. Ipak, znanstvenika se promatra kao muževnog, dok umjetnika kao pomalo ženstvenog.² (Hudson, prema Keller, 1985: 78).

² „The arts are associated with sexual pleasure, the sciences with sexual restraint. The arts man is seen as having a good-looking, well-dressed wife with whom he enjoys a warm sexual relation; the scientist as having a wife who is dowdy and dull, and in whom he has no physical interest. Yet the scientist is seen as masculine, the arts specialist as slightly feminine“ (izvorni tekst iz Keller, 1985: 78)

Uzmemo li u obzir da su racionalnost i objektivnost glavna svojstva znanosti, a senzibilnost i subjektivnost umjetnosti, vidimo kako su prvi epiteti smatrani kao dio maskuliniteta, a drugi kao dio feminiteta. Nadalje, Keller ističe kako naše viđenje muškoga i ženskoga ovisi o našem iskustvu s roditeljima. Naime, percepcija rodova povezana je s majkom, koja stvara emocionalni kontekst na temelju kojega mi stvaramo vlastite percepcije o drugima. (Keller, 1985: 85). Ukoliko uzmemo spomenutu tvrdnju kao istinitu, utoliko smo dužni zaključiti kako percepcija roda i rodnih uloga nije dana *a priori* već ju iskustvom i učenjem od drugih usvajamo. Imajući u vidu spomenuta razlikovanja i objašnjenja istih, možemo se zapitati možemo li iznaći rješenje te spojiti rod i znanost u novu paradigmu, odnosno povezati evolucijsku psihologiju i feminizam?

6. ROD I ZNANOST KAO NOVA PARADIGMA

Znanstvena viđenja pojedinih stvari mijenjaju se kroz povijest, a tome svjedočimo kroz brojna otkrića i dokaze. Primjerice, pogledajmo flogistonsku teoriju iz 17. i 18. stoljeća. Naime, flogistonska teorija jest ona koja objašnjava proces gorenja i bila je dominantna i ishodišna teorija koja objašnjava i postulira postojanje specifične supstancije, to jest „flogistona“ koja se oslobađa prilikom gorenja. Predstavnik spomenute teorije jest Georg Ernst Stahl, njemački liječnik i kemičar. Flogistonska teorija prikaz je Kuhnove paradigme znanosti te je posjedovala sve njene elemente. Naime, njezine temeljne postavke bile su da flogiston postoji te da je on element koji je aktivan u određenim procesima. Nadalje, teorija se primjenjivala i na nove činjenice, bila je prihvaćena u znanstvenoj zajednici te uvrštena u udžbenike. Vidljivo je da je flogistonska teorija bila općeprihvaćena, a otkrićem drugih plinova, ponajprije kisika, ona je zamijenjena drugom paradigmom te u potpunosti iščezla. Imajući u vidu spomenuti primjer, pokušat ćemo ga prenijeti i na društvene znanosti; posebice na razmatranja o rodu. Je li moguće da je došlo do promjene paradigme i po pitanju rodni uloga? Za početak, je li došlo vrijeme kada će teze o rodu potpuno iščeznuti? Anne Fausto-Sterling (2012) se pita je li došlo vrijeme za budućnost bez rodova? Odnosno, dolazi li vrijeme kada nećemo biti opterećeni muškim i/ili ženskim? Imajući na umu da se paradigme mogu mijenjati, ostaje nam mogućnost da budućnost bude zasnovana bez postuliranja rodova ili kako Fausto-Sterling (2012: 123) piše:

Doći će dan kada nećemo morati označavati „muško“ ili „žensko“ na našim vozačkim dozvolama ili putovnicama, što će omogućiti pojedincima s rodnom prezentacijama koje se ne podudaraju s njihovim spolom, lakšu egzistenciju.³

S druge strane, možemo se zapitati je li sociobiologiju zamijenio skup pretpostavki bazirane na ideji da je rod kulturološki dan te se ponašanje uči kroz aktualizaciju i samo-aktualizaciju u društvu, a ne genetskim nasljeđivanjem ili je ipak sociobiologija postala nova paradigma? Bracanović (2007) u knjizi „Evolucijska teorija i priroda morala“, parafrazirajući Michaela Rusea ističe kako sociobiologija, iako izgleda kao svojevrsna znanstvena revolucija, ona nije nova paradigma. Naime, ona je samo nadopunjeno viđenje teorije evolucije. S druge strane, , Ruth Doell

³ „The day may come when we don't have to designate „male“ or „female“ on our driver's license or passports, allowing people with gender presentations that don't match their natal sex the possibility of a freer existence“ (izvorni tekst iz Fausto-Sterling, 2012:123)

i Helen E. Longino (1999) ističu kako, u slučaju da je današnja znanost seksistička, čak ni najbolje metodologije ne će biti dovoljne da ne prihvatimo zaključke takve teorije. Ono što bismo, u tom slučaju trebali napraviti jest, promijeniti paradigmu, zaključuju autorice. Dakle, što čini prikladan feministički odgovor na znanost koja gaji sklonost prema maskulinitetu? Autorice (1999) naglašavaju kako sklonost ka maskulinističkome poimanju znanosti ovisi o kontekstu djelovanja. Naime, pitanje koje iz toga proizlazi jest, je li tako da androcentrični jezik stvara ili ipak pogrešno analizira stvari u svijetu? S time u vezi, autorice naglašavaju kako pojedine feminističke kritike ističu da su razlike bazirane na spolu puka konstrukcija odnosno:

Neke pripadnice kritičke feminističke teorije tvrde kako je cjelokupna kategorija spolnih razlika konstrukcija zastupljena u seksizmu i analitičkim tendencijama u znanosti koje nastoje naglasiti razlike među sličnostima⁴ (Longino i Doell, prema Keller, Longino, 1999: 87).

Zapitajmo se sada, je li došlo vrijeme za promjenu paradigme i preuzimanje neke nove; one koja će biti bazirana na jednakim startnim pozicijama te naglašavati sličnosti, a ne propitkivati postoje li razlike ovisne o spolu? Drugim riječima, je li feminizam spojiv s evolucijskom psihologijom i sociobiologijom?

Feminizam iznosi brojne prigovore evolucijskoj psihologiji i sociobiologiji jednako kao što one kritiziraju feministička viđenja. Međutim, polazišna točka im je gotovo ista. Naime, sve navedene discipline za cilj imaju proučiti vezu između spola/roda i emocija/ponašanja, a stvaranjem zajedničke paradigme, proces analiziranja spomenute veze prešao bi na veću razinu. Naime, osim da se sve strane brane od kritika i prigovora, integracijom i zajedničkim propitkivanjem odnosa između roda i znanosti, rezultati bi bili drugačiji. Simone de Beauvoir knjigu „Drugi spol“ zaključuje riječima:

Na čovjeku je da unutar danoga svijeta izvojeva pobjedu kraljevstva slobode. Da bi se ostvario taj vrhovni trijumf, uz ostalo je nužno da onkraj svojih prirodnih razlika muškarci i žene nedvosmisleno potvrde svoje bratstvo (Beauvoir, 2016: 763).

⁴ „Some feminist critics have suggested that the entire category sex differences is a fabrication supported by sexism and by analytic tendencies in science that emphasize distinctions over similarities.“ (izvorni tekst iz Keller, Longino, 1999: 87)

Upravo spomenuto bratstvo, koje čini stupanj koji bi podrazumijevao boljitak znanosti i daljnje diskursa, trebaju ostvariti rod i znanost, odnosno feminizam, evolucijska psihologija i sociobiologija.

7. ZAKLJUČAK

Pitanje roda i znanosti kontroverzno je iz više razloga. Prvo, postavlja se pitanje mogu li uopće prirodne znanosti objasniti društvene fenomene? Prirodne znanosti često su smatrane superiornijima u odnosu na društvene te je, samim time, izazov njihova proučavanja veći i dalekosežniji. Nadalje, kako objasniti društvene fenomene uzimajući u obzir znanost, poglavito biologiju, kada je ista androcentrična? Prirodne znanosti su kroz povijest slijedile „muške obrasce“ te u pokušaju objašnjenja ženine nevidljivosti, naglašavali su tezu da je ona biološki inferiorna muškarcu. S obzirom na to, možemo se zapitati kako objasniti da postoje rodna ponašanja karakteristična za muškarce i žene dana spolom, a vodeći se znanstvenim dokazima? Evolucijska psihologija ima za cilj objasniti na koji način dolazi do ljudskoga ponašanja, odnosno analizirati i koji su to mehanizmi odgovorni za procesiranje informacija. S druge strane, sociobiologija se bavi objašnjenjima ljudskih nagona i načinima na koji su oni svojstveni muškarcima, a na koji ženama. Ovakvo poimanje rodnih karakteristika unosi nejednakosti već u samim startnim pozicijama muškaraca i žena. Naime, kroz rad je izneseno nekoliko primjera koji ukazuju na razlikovanje muškaraca i žena. Primjera radi, muškarci i žene na različite načine doživljavaju ljubomoru, imaju različite kognitivne sposobnosti, različito ispoljavaju agresiju te imaju različite verbalne sposobnosti. Naime, epiteti koji se vežu uz maskulinitet jesu racionalnost i objektivnost, dok je feminitet protkan obilježjima poput sentimentalnosti, odnosno subjektivnosti. Cilj ovoga rada bio je iznijeti prirodnoznanstvene dokaze i argumente rodnog razlikovanja muškaraca i žena te objasniti na koji način biologija, odnosno, evolucijska psihologija i sociobiologija objašnjavaju spomenute razlike. Slijedom toga, vidjeli smo kako određeno „muško“ i „žensko“ ponašanje zapravo leži u temeljima evolucije i nasljeđuje se kroz vrijeme. Međutim, takvom mišljenju suprotstavili smo brojne prigovore i, u konačnici, iznjedrili zaključak da evolucijska psihologija, sociobiologija i feminizam zahtijevaju integraciju i zajedničko proučavanje rodne problematike.

Kada je riječ o rodnom ponašanju i njegovim obilježjima, važno je naglasiti da ljudi posjeduju slobodu volje i na temelju nje, mijenjaju svoje odluke. Imajući slobodu volje, pojedinac može sam odlučiti kojemu rodu želi pripadati, što je ujedno i prigovor protiv spolnoga determinizma. S druge strane, sociobiologija nastoji objasniti zašto muškarci i žene imaju različita ponašanja, odnosno zašto su jedni aktivniji, dok su drugi pasivniji. Također, sociobiologija pojedina ljudska ponašanja i specifične odrednice ljudskoga djelovanja poistovjećuje i s ostalim

životinjama. Međutim, poistovjećivanjem ljudi i životinja ne dokazujemo univerzalnost njihovog ponašanja već sličnosti s mogućnostima iznimke. Naime, nijedno ponašanje nije univerzalno, a samim time, može se i mijenjati slijedom društvenih okolnosti, kulture ili vlastitog htijenja. Također, važno je reći da iz činjenice da nešto jest takvo kakvo je, ne znači da u suštini to i treba takvo biti. Primjerice, to što se danas racionalnost veže uz maskulinitet, ne povlači za sobom i zaključak da to uistinu i treba tako biti. Nadalje, etiketiranjem muškaraca i žena kao suštinski različitih, povećavamo stereotipe i činimo dualnosti vidljivijima.

Jasno je da živimo u društvu u kojemu opreke muško/žensko postoje, ali činjenica jest da bismo trebali težiti društvu u kojemu one ne će biti predstavljene kao univerzalne dualnosti već kao mogućnost uvođenja dualnosti pojedinac/društvo na kojemu će sve razlike počivati. Nadalje, dualnosti poput prirode i uma također pokazuju nejednakosti u percipiranju muškaraca i žena. Naime, kako Keller (1985) iznosi, u znanosti dolazi do imenovanja objekta, odnosno prirode kao ženskoga i subjekta, odnosno uma kao muškoga. Ono što bi se trebalo učiniti jest to da se priroda preimenuje i prestane biti „žensko“ obilježje, jednako kao što um treba prestati biti isključivo „muška“ domena.

Također, etiketiranje muškaraca kao racionalnih, a žena kao emotivnih čini nepravednu diskriminaciju žena te ih stavlja u ulogu drugotne i inferiornog objekta podložnog muškom subjektivnom djelovanju. Dakle, etikete bismo trebali ostaviti u domeni proizvoda, a ljudima ostaviti na raspolaganju vlastitu mogućnost samo-aktualizacije. Nadalje, važno je naglasiti kako se rađamo kao *tabula rasa*, odnosno prazna ploča, a slijedom životnih okolnosti, učenja, iskustva, ljudi i kulture, istu i ispisujemo te postajemo jedinka *per se*. Naime, pitanje roda i samoga feminizma danas je postalo kontroverzno i prožeto brojnim poražavajućim interpretacijama. Feminizam je postao sinonim za radikalni otpor i animozitet prema muškarcima. Primjer iznesene tvrdnje, vidljiv je i u samom obrazovanju. Naime, na studiju sociologije profesorica je upitala svoju studenticu „jeste li vi feministica“ na što je ona odmah odgovorila „ne“. Slijedom toga, profesorica je upitala „a mislite li vi da muškarci i žene trebaju imati jednaka prava u današnjem društvu“, gdje je studentica odmah odgovorila „naravno“. Iz spomenutog primjera, željela sam predložiti koliko negativnu sliku u današnjem društvu ima feminizam kao disciplina. Feminizam danas ima puno šire mogućnosti nego što je imao u vremenu nastanka pa i objašnjenje vlastitih ideja treba tražiti u intelektualnoj sferi, bez oslanjanja na prošla negativna iskustva. Vjeran Katunarić u knjizi „Ženski eros i civilizacija smrti“ iznosi zanimljivu tezu:

Žensko pitanje izlazi iz okvira paradigmi koje osmišljavaju sustav nejednakosti kao integrativnu ili dezintegrativnu tvorevinu. Za razliku od tradicije do 1930-ih godina, feminizam sada ima mnogo snažniju intelektualnu jezgru koja teorijski oblik ženske emancipacije ne mora više tražiti u „nelagodnim“ dijelovima vladajućih paradigmi (Katunarić, 2008:28).

Upravo iz svega navedenoga, trebamo težiti oslobađanju žene iz muške dominacije i uspostavljanju uzajamnosti njihovog odnosa. Drugim riječima, trebamo slijediti ono što je davno Simone de Beauvoir ustvrdila (1949/2016: 762):

Uzajamnost njihovih odnosa neće dokinuti čuda koja stvara podjela ljudskih bića na dvije odvojene kategorije: želju, posjedovanje, ljubav, san, pustolovinu. I riječi koje nas diraju-dati, osvojiti, ujediniti se – zadržat će svoje značenje. Naprotiv, kad bude ukinuto ropstvo polovice čovječanstva i cijeli licemjerni sustav koje ono podrazumijeva, „podjela“ čovječanstva otkrit će svoje izvorno značenje i ljudski par će pronaći svoj istinski lik.

8. LITERATURA

1. Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. (2008.). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
2. Aristotel (1989.). *Fizika*. Zagreb: Globus.
3. Beauvoir D. S. (1949./2016.). *Drugi spol*. Zagreb: Ljevak.
4. Bell, S., Yates, L. (2015.). *Women in the Science Research Workforce: Identifying and Sustaining the Diversity Advantage*. Melbourne: University of Melbourne.
<http://studylib.net/doc/18748457/women-in-the-science-research-workforce>
(stranica posjećena: 30.06.2017.).
5. Berger, L. P., Luckmann, T. (1985./1992.). *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
6. Bleier, R. (1984./1988.). *Science and Gender. A Critique of Biology and Its Theories on Women*. Exeter: Pergamon Press.
7. Bracanović, T. (2007.). *Evolucijska teorija i priroda morala*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
8. Bracanović, T. (2005.). „Smijemo li sociobiologiju shvatiti ozbiljno? Neutraliziranje nekih prigovora“, *Društvena istraživanja*, Vol. 15. No. 3, str. 429-452.
9. Buss M. D. (2012.). *Evolucijska psihologija. Nova znanost o umu*. Zagreb: Slap.
10. Butler J. (1990./2000.). *Nevolje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka.
11. Cameron, D. (2009.). „Sex/Gender, Language and the New Biologism“, *Applied linguistic*, Vol. 31 No.2, str. 173-192.
12. Castells, M. (1997./2002.). *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
13. Cvjetičanin, V., Supek, R. (2003.). *Emile Durkheim i Francuska sociološka škola*. Zagreb: Ljevak.
14. Darwin, C. (1871./2007.). *Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu, knjiga I. i II.* Zagreb: Školska knjiga.

15. Dobrijević, A. (2006.). *Ka adekvatnoj moralnoj teoriji. Normativna etika Ričarda M. Hera*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
16. Doell, H., Longino, E. (1999.) "Body, Bias, and Behavior: A comparative Analysis of Reasoning in Two Areas of Biological Science", u: E. Fox Keller i H. E. Longino (ur.) *Feminism and Science*. New York: Oxford University Press.
17. Engels, F. (1884./1973.). *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*. Zagreb: Naprijed.
18. Fausto-Sterling, A. (2012.). *Sex/Gender. Biology in a Social World*. New York: Routledge.
19. Fodor A. J. (1975.). *The Language of Thought*. Cambridge. Harvard University Press.
20. Fox Keller, E., Longino E. H. (ur.) (1996./1999.). *Feminism and Science*. New York: Oxford University Press.
21. Fox Keller, E. (1985.). *Reflections on Gender and Science*. New Haven: Yale University Press.
22. Galić, B. (2002.). „Moć i rod“, *Revija za sociologiju*. Vol. XXXIII. No. 3-4, str. 225-238.
23. Godfrey-Smith, P. (2014.). *Philosophy of Biology*. Princeton: Princeton University Press.
24. Gvozdanović, A. (2008.). „Feministička teorija stajališta: kritika Strogog programa u sociologiji znanja“, *Diskrepancija*, Vol. 9 No. 13, str. 31-45.
25. Haralambos, M., Holborn, M., (2002.). *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
26. Heffer, H. (2007.). „Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa“, *Časopis instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol.30, No. 1, str. 165-175.
27. Hobbes, T. (1651./2013.). *Levijatan*. Zagreb: Jesenski i Turk.
28. Hrgović, J., Polšek, D. (ur.) (2004.). *Evolucija društvenosti*. Zagreb: Jesenski i Turk.
29. Jadreškić, D. (2010.). „Evolucijska psihologija i feminizam“, *Časopis studenata filozofije „Čemu“*, sv. 9 (18-19), str. 12-29.
30. Kalanj, R. (2005.). *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura.
31. Kalanj, R. (2009.). „Sociologija i ideologija“, *Soc. Ekol.* Vol. 18 No. 3-4, str. 237-266.

32. Katunarić, V. (2008.). *Ženski eros i civilizacija smrti*. Zagreb: Jesenski i Turk.
33. Kardum, I. (2003.). *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Jesenski i Turk.
34. Kardum, M. (2010.). „Marksizam kao negacija socijalnog darvinizma“ *Časopis studenata filozofije*. Vol. IX, No.18/19, str. 30-43.
35. Kourany A. J.(ur.) (2002.). *The Gender of Science*. New Jersey: Pearson Education.
36. Kuhn, T. (1962./2013.). *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
37. Kutleša, S. (ur.) (2012.). *Filozofski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
38. Matešić, K. (2008.). „Kognitivne spolne razlike: jučer, danas, sutra“, *Društvena istraživanja*, Vol.19 No.4-5, str. 797-819.
39. Matijašević, Ž. (2006.). *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb: Sintagma.
40. Mead, G.H. (1934./2003.). *Um, osoba i društvo*. Zagreb: Jesenski i Turk.
41. Mihaljević, D. (2016.). „Feminizam: Što je ostvario?“, *Mostariensia*, Vol.20 No. 1-2, str. 146-169.
42. Nagel, T. (1999.). „Kako je to biti šišmiš?“, *Treći program Hrvatskog radija*, No.55/56, str. 225-233.
43. Pallua Vince, J. (2011.). „Androcentričnost obrazovanja i znanosti“, u: J. Pallua Vince, I. Radačić (ur.), *Ljudska prava žena*, Zagreb: institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 149-167.
44. Papić, Ž. (1984.). „Pol i rod“, *Revija za sociologiju* Vol. XIV. No. 3-4, str. 327-331.
45. Pateman, C., (2000.). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
46. Pavlović, A. (1990.). „Aristotel i Toma Akvinski o ženi“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 45 No. 6, str. 559-573.
47. Pećnjak, D. (2016.). „Sloboda volje: katolički nauk i neuzročna teorija“, *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 24 No. 3, str. str. 469-483.
48. Pećnjak, D. (2013.). *Uvod u filozofiju uma*, sv.11. Manualia: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

49. Plutarh (1987.). *Tesej*. Beograd: Grafos.
50. Popović, M. (2011.). „Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta“, *Sociološka luča*, Vol. 5 No.2, str. 29-39.
51. Ritzer, G. (1997.). *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
52. Rosser, S. (2002.). „Androcentris Bias in Clinical Research“, u: A. J. Kourney (ur.) *The Gender of Science*, New Jersey: Pearson Education.
53. Spasić I., (2004). „Feminizam i sociologija svakodnevnog života“, *Filozofija i društvo*, sv.22, str. 151-169.
54. Supek, R. (1987.). *Herbert Spencer i biologizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed.
55. Wilson O. E. (1979./2007.). *O ljudskoj prirodi*, Zagreb: Jesenski i Turk.
56. Wittgenstein, L. (1953./1998.). *Filozofijska istraživanja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
57. Tadinac, M., Hramatko I, (2004.). „Evolucijska psihologija i spolne razlike“, u: J. Hrgović i D. Polšek, (ur.) *Evolucija društvenosti*. Zagreb: Jesenski i Turk.
58. Toennies, F. (1887./2012.). *Zajednica i društvo. Osnovni pojmovi čiste sociologije*. Zagreb: Kultura i društvo.

Internetski izvori:

1. Grafički prikaz Wittgensteinova primjera:
<http://www.scenarioplus.org.uk/reviews/wittgenstein.htm> (stranica posjećena:
17.05.2017.)